

บทที่ 4

สุนทรียภาพในภาพหอโคลงและภาพเทเรื่อ
บทพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

บทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงค่อนข้างมาก ได้แก่ พระนิพนธ์ภาพหอโคลงและภาพเทเรื่อ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพไคทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสืออธิบายตำนานเทเรื่อว่า "บทเทเรื่อคงมีมากแต่หากสูญไปเสียควยไม่มีใครจดไว้ บทเทเรื่อกรุงศรีอยุธยา จึงเหลืออยู่แต่บทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เพราะนับถือกันว่าแต่งดีอย่างยิ่ง" ¹ นายชนิต อยู่โพธิ์ ได้เขียนไว้ในคำนำหนังสือประวัติของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่า "บทเทเรื่อของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นพระนิพนธ์ที่มีค่าสูงสุดในวงวรรณคดีไทย" ² และได้เขียนไว้อีกว่า

วรรณคดีเป็นศิลปชนิดหนึ่งซึ่งแสดงจินตนาการของศิลปินผู้สร้าง คือกวี ให้ปรากฏสุนทรียะออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ดังที่ท่านผู้อ่านจะสังเกตเห็นได้จากบทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่อักษรที่สำแดงจินตนาการออกมาเป็นสุนทรียะนั้น บางเรื่องก็ไม่เป็นไปตามบังคับเอก โท ของการแต่งโคลงที่กำหนดเป็นหลักการศึกษาในปัจจุบัน เช่นที่ปรากฏอยู่หลายแห่งในภาพหอโคลงนิราศธารโศกและนิราศธารทองแดง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. "อธิบายตำนานเทเรื่อ", ประชุมภาพเทเรื่อ (พระนคร : องค์การคาศุุุสภา, 2516), หน้า (6).
² ชนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประวัติและพระนิพนธ์บทย่อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า (6).

ในสมัยนั้น ยังมีไต่ถามหลักเกณฑ์และข้อบังคับ เช่นที่กำหนดกันในกาลต่อมา
ได้ หรืออาจเป็นด้วยพระองค์คุณทรงนิพนธ์ทรงมุ่งสุนทรียะอันเป็นหลักการ
ทางศิลปะของกวีเป็นสำคัญ ¹

นอกจากที่อ้างมาแล้ว นางศุภร บุนนาค และ คร. สุรียา รัตนกุล ไต่ถาม
ถึงพระนิพนธ์ไว้อย่างยกย่องดังนี้ "งานกวีเหล่านี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงไต่ทุกประเภท
แต่พระนามของท่านดูเหมือนจะติดแค้นอยู่ในเพราะชุกภาพและภาพหอโคลงมากกว่าอันอื่น
ที่ว่าดังนี้เพราะว่าท่านทรงบังคับภาพโดยพระหัตถ์" ² นอกจากนี้ผู้เขียนทั้งสองยังได้ให้
เหตุผลไว้ว่า

ที่กล่าวเต็มปากว่า พระนามเจ้าฟ้าทรงยึดติดกับภาพเหเรือและภาพ
หอโคลงนิราศต่าง ๆ นั้น ก็เพราะว่าแม่เจ้าฟ้าพระองค์นี้จะได้นิพนธ์งาน
จำพวกคำหลวงและอื่น ๆ ไต่ถึงขนาดของเก่า แต่ก็ไม่รู้สึกว่าคุณจะเป็น
พระองค์ของท่านเองในงานใดเหมือนที่ท่านแสดงในภาพเหเรือและเห
ครวญนั้นเลย ³

ผู้วิจัยนอกจากจะมีความเห็นสอดคล้องกับท่านทั้งหลายที่ไต่อ้างถึงแล้วนั้น ยังมี
ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีความไพเราะจับใจผู้อ่านมา
ทุกสมัยนั้น ไม่ใช่แต่เพียงทรงใช้คำดี มีจินตนาการสูง แต่ยังประกอบไปด้วยพระปรีชา
สามารถในการใช้คำประพันธ์ที่มีลักษณะแตกต่างจากกวีอื่น ๆ ลักษณะเด่นนั้นคือ ทรงเพิ่ม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

² ศุภร บุนนาค, และ สุรียา รัตนกุล, สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
(พระนคร : แพร่พิทยา), หน้า 3.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

สัมผัสอันมิได้เป็นสัมผัสบังคับลงในบทพระนิพนธ์ ได้แก่สัมผัสพยัญชนะและสระ ในบทนี้จะได้พิจารณาภาพย่อโคลงและภาพเหเรือแต่ละเรื่องโดยละเอียด เพื่อพิสูจน์ว่า พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรสมควรได้รับการยกย่อง เพราะลักษณะสัมผัสเด่นอันเป็นลักษณะที่ทรงใช้ และเป็นแบบอย่างแก่วีรบุรุษหลังต่อมา

4.1 ลักษณะสัมผัสเด่น

ภาพย่อโคลงและภาพเหเรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทั้งภาพและโคลงมีความไพเราะ มีท่วงทำนองอ่อนโยนควยสัมผัสที่คล้องจองกัน ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ นอกจากจะประกอบควยสัมผัสบังคับของฉันทลักษณ์แล้ว ยังทรงเพิ่มสัมผัสบางประการลงในบทพระนิพนธ์ โดยสัมผัสเด่นนั้นประสานกลมกลืนและช่วยเสริมให้บทพระนิพนธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น สัมผัสที่เพิ่มขึ้นนี้ พระยาอุปทิศศิลปสารเรียกว่า "สัมผัสชิด" และ "สัมผัสคั่น" โดยอธิบายว่า "สัมผัสชิด คือ ผู้สัมผัสติดกันไปนิยมใช้ทั้งสัมผัสสระและพยัญชนะ ตัวอย่างสัมผัสชิด เช่น "ขึ้นกกตกทุกช้ายาก แสนล่ำบากจากเวียงชัย" เป็นต้น คำกกกับตก และยากกับจาก เป็นสัมผัสชิด"¹ และ "สัมผัสคั่น คือ คำสัมผัสไม่ติดกันมีคำที่ไม่สัมผัสเข้ามาคั่นอยู่หว่างกลาง"² ในที่นี้ผู้วิจัยขอเรียกสัมผัสชิดและสัมผัสคั่นซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเพิ่มเข้าในบทพระนิพนธ์ทั้งภาพและโคลงอย่างเห็นได้ชัดเจนาว่า "สัมผัสเด่น"

4.1.1 สัมผัสเด่นในภาพย่อโคลง

ภาพย่อโคลงประพาสธารโศกและภาพย่อโคลงประพาสธารทองแดง ประกอบด้วยภาพย่อและโคลงซึ่งตามกันเป็นคู่ ๆ ภาพย่อโคลงประพาสธารโศก ประกอบด้วยภาพย่อ 152 บท โคลง 157 บท โคลงที่เกินจำนวนภาพย่อนั้น 2 บท เป็นโคลงนำเรื่อง

¹ พระยาอุปทิศศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 354.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 354.

และ 3 บท เป็นโคลงลงท้าย ส่วนกาพย์หรือโคลงประพาสธารทองแดง ประกอบด้วยกาพย์ 108 บท โคลง 113 บท โคลงที่เกินจำนวนกาพย์นั้นเป็นโคลงลงท้ายพระนิพนธ์

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะต่างจากกวีในสมัยโบราณ คือทรงยึดเอาตำแหน่งสัมผัสสระในกาพย์และโคลงซึ่งปรากฏในงานของพระศรีมโหสถเป็นแบบ และทรงเพิ่มเติมสัมผัสแบบของพระองค์เองลงบ้าง สัมผัสที่พระศรีมโหสถใช้ในกาพย์หรือโคลงบรรยายชีวิตชาวกรุงศรีอยุธยา นั้น มีการเพิ่มสัมผัสสระ เขากลางวรรคแต่ละวรรค คือ วรรคหน้าทั้งบาทเอกและบาทโท มีสัมผัสอยู่ระหว่างคำที่ 2 กับ 3 และวรรคหลังทั้งบาทเอกและบาทโท มีสัมผัสสระระหว่างคำที่ 3 กับ 4 ส่วนระหว่างวรรคหน้ากับวรรคหลังบาทโท นั้น คำสุดท้ายวรรคหน้าสัมผัสมายังคำที่ 2 วรรคหลังในบาทโท ซึ่งลักษณะหลังนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงดัดแปลงกันไป

ตัวอย่างจากกาพย์หรือโคลงของพระศรีมโหสถ

วันนี้พพบ มานจบสบสมนาง
กลองแกลงแตงสรรพางค จะวางเาปเลาใน ¹

ส่วนสัมผัสพยัญชนะนั้น แม้ไม่อาจสรุปตำแหน่งสัมผัสให้ตายตัวแน่นอนได้ แต่ก็พอเห็นได้ว่าทรงใช้ในโคลงมากกว่าในกาพย์

สัมผัส เคน ประ เภท สัมผัส สระ ใน กา พย์

ในกาพย์แต่ละบท จะมีสัมผัสเคนประเภทสระแทรกอยู่กลางวรรค และอยู่ระหว่างคำสุดท้ายของวรรคหน้ากับคำต้นของวรรคหลังบาทโท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชมขงก เาพนท คำ เป็น มันกันเนิคปลาย
เป็นระ เบียบ เรียบ รอยราย ชาย ขำ เลื่อง เียงยวลงาม ²

¹ - เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, เรื่องเดิม, หน้า 137.

² เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, เรื่องเดิม, หน้า 51.

ในวรรคหน้าบาทเอก ชนง สัมผัสกับ กง

ในวรรคหลังบาทเอก มั่น สัมผัสกับ กั่น

ในวรรคหลังบาทโท เบียบ สัมผัสกับ เรียบ

ในวรรคหลังบาทโท เลื่อง สัมผัสกับ เยื่อง

สัมผัสระหว่างวรรคหน้ากับวรรคหลังบาทโท คือ ร่าย สัมผัสกับ ชาย

ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก 152 บท มีสัมผัสเคนประเภทสระดังนี้

มีสัมผัสเคนประเภทสระครบ 5 แห่ง อยู่ 6 บท

มีสัมผัสเคนประเภทสระ 4 แห่ง อยู่ 35 บท

มีสัมผัสเคนประเภทสระ 3 แห่ง อยู่ 41 บท

มีสัมผัสเคนประเภทสระ 2 แห่ง อยู่ 42 บท

มีสัมผัสเคนประเภทสระ 1 แห่ง อยู่ 25 บท

มีกาพย์เพียง 4 บท ที่ไม่มีสัมผัสดังกล่าวเลย ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนที่น้อยมาก

เมื่อเทียบกับสัมผัสของกาพย์ที่กล่าวมาแล้ว

สัมผัสเคนดังกล่าวปรากฏในกาพย์แต่ละวรรคดังนี้

มี 66 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคน ในวรรคหน้า บาทเอก

มี 82 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคน ในวรรคหลัง บาทเอก

มี 105 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคน ในวรรคหน้า บาทโท

มี 124 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคน ในวรรคหลัง บาทโท

มี 8 บท ที่มีสัมผัสสระระหว่างคำสุดท้าย วรรคหน้า กับคำต้น วรรคหลัง

บาทโท

ตัวอย่างของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก ที่มีลักษณะเคนครบ 5 แห่งใน 1 บท

สามยามความรักกัน
ยามคำร่ำรำพึง

เรงโศกคลยหวนใจถึง
ถึงสามยามตามกรรณา¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสสระ 4 แห่ง ใน 1 บท

พิศพิศกตรลักขณานอง เป็นนวลยองกองกลมหมาย
แจมจันทรวัน เพญนาย นวลงามนักพิศทรอร เหมิอน ¹

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสสระ 3 แห่ง ใน 1 บท

เคื่อนหกสรกณสวรรค จรคนงคลตามพิธี
รากนาชาชรณี พิศุเจาเปลาไจหาย ²

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสสระ 2 แห่ง ใน 1 บท.

เคื่อนสิบเจาสรอยสวาท พิธีราชตามโบราณ
ชางมาอาสระสนาน ฉัคพานใลใมเหนอ ³

ส่วนภาพห่อโคลงประพาสธารทองแดง 108 บท มีสัมผัสสระ 4 แห่ง ดังนี้

มี 6 บท ที่มีสัมผัสครบ 5 แห่ง ในบทเดียวกัน

มี 51 บท ที่มีสัมผัส 4 แห่ง ในบทเดียวกัน

มี 19 บท ที่มีสัมผัส 3 แห่ง ในบทเดียวกัน

มี 20 บท ที่มีสัมผัส 2 แห่ง ในบทเดียวกัน

มี 10 บท ที่มีสัมผัส 1 แห่ง ในบทเดียวกัน

มีภาพเพียง 2 บท ที่ไม่มีสัมผัส 4 แห่ง กวาวเลย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

สัมผัสสระที่เห็นสัมผัสเด่นในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงนี้ปรากฏในกาพย์
วรรคต่าง ๆ ดังนี้

มี 73 วรรค ที่มีลักษณะสัมผัสสระเด่น ในวรรคหน้า บาทเอก

มี 84 วรรค ที่มีลักษณะสัมผัสเด่นในวรรคหลังบาทเอก

มี 77 วรรค ที่มีลักษณะสัมผัสสระเด่นในวรรคหน้า บาทโท

มี 98 วรรค ที่มีลักษณะสัมผัสสระเด่นในวรรคหลัง บาทโท

มีกาพย์ 6 บทที่มีสัมผัสสระระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังบาทโท

ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ที่มีสัมผัสสระเด่นครบ 5 แห่ง ใน

1 บท

นก <u>แกว</u> แจ <u>ว</u> เส <u>ย</u> งใ <u>ส</u>	ค <u>ล</u> อ <u>ค</u> ล <u>ค</u> ห <u>ม</u> ส <u>าร</u> ิ <u>กา</u>
น <u>ก</u> ค <u>ัว</u> น <u>ัว</u> เม <u>ีย</u> ค <u>ลา</u>	ฝ <u>า</u> ช <u>ก</u> เท <u>า</u> เท <u>ลา</u> โน <u>รี</u> ¹

ตัวอย่างของกาพย์ที่มีสัมผัสเด่น 4 แห่ง ใน 1 บท

น <u>ัก</u> ส <u>น</u> ม <u>ก</u> ร <u>ม</u> ช <u>ะ</u> ม <u>เ</u> มี	ช <u>ี</u> ช <u>าง</u> ก <u>ุ</u> บ <u>ร</u> ุ <u>ป</u> โ <u>ล</u> ม <u>ใ</u> จ
พ <u>ัก</u> ท <u>รา</u> อ <u>า</u> น <u>อง</u> ใ <u>ส</u>	น <u>ง</u> ห <u>ม</u> อ <u>โ</u> ส <u>ภา</u> จ <u>ริง</u> ²

ตัวอย่างของกาพย์ที่มีสัมผัสสระเด่น 3 แห่งใน 1 บท

ส <u>ิง</u> ค <u>น</u> ค <u>เ</u> า <u>เส</u> ย <u>ม</u> เส <u>ย</u> ว	บ <u>ิ</u> ค <u>เ</u> น <u>เ</u> ก <u>ล</u> ี <u>ย</u> ว <u>เร</u> ี <u>ย</u> ว <u>ส</u> ู <u>ง</u> ห <u>แ</u> ล <u>ม</u>
ค <u>ัว</u> ค <u>ำ</u> ค <u>ำ</u> ม <u>อ</u> ม <u>ม</u> เ <u>ม</u> ม	ย <u>อ</u> ม <u>แล</u> น <u>โ</u> ล <u>ค</u> โ <u>ค</u> โ <u>จ</u> น <u>ล</u> อย ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสสระ เคน 2 แห่งใน 1 บท

งูเหลือมกินสุกร
หนอไม้ชนมาไซ

อึ่งท้องนอนนอนเลื้อยไป
ทองแดงตลอดรอดเกล้าคั้น¹

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสสระ เคน 1 แห่งใน 1 บท

ปลาอ่าวปลาเน้ออน
กระแหทางแคงหวัง

วายมากอนปลาหนามหลัง
เขาสู่ทุ่งมุง เลมไคล²

ควยรายละเอียดที่จำแนกมานี้ เห็นได้ชัดว่าในบทพระนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร สิ่งที่จะขาดเสียมิได้คือสัมผัสสระในที่ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในแต่ละบทจะมีสัมผัสอยู่บทละหลายแห่งทีเดียว ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือสัมผัสสระของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมักปรากฏอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในบาทโท คือในวรรคหลังบาทโท ซึ่งมีไคมีสัมผัสโยงมาถึงตามบังคับของฉันทลักษณ์แต่การที่ทรงเพิ่มเข้ามาอย่างสม่ำเสมออยู่ประหนึ่งทรงจงใจจะเน้นสัมผัสในตำแหน่งนี้เพราะทรงใช้สัมผัสสระซึ่งใช้เป็นสัมผัสบังคับตามฉันทลักษณ์ จึงทำให้บทพระนิพนธ์มีความคล่องจองกัน ต่อเนื่องจากรวรรคแรกถึงวรรคสุดท้าย เมื่อประกอบกับคุณลักษณะที่เค้นอื่น ๆ ก็ทำให้บทพระนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็เค้นเหนือบทประพันธ์ประเภทเดียวกันต่อมา

สัมผัสเค้นประเภทสัมผัสพยัญชนะในกาพย์

นอกจากสัมผัสสระในกาพย์หรือโคลงประพาสธารโศกและกาพย์หรือโคลงประพาสธารทองแดงแล้ว ในพระนิพนธ์ดังกล่าวยังมีสัมผัสพยัญชนะอยู่ด้วย สัมผัสพยัญชนะนี้ปรากฏเป็นทั้งสัมผัสชิดและสัมผัสคั้น โดยจะปรากฏในตำแหน่งของคำที่ 1, 2 หรือ 4 กับ 5 หรือมีสัมผัสชิดกัน 3 คำ ในคำที่ 3, 4 และ 5 ของวรรคหน้าทั้งบาทเอกและโท จะอยู่ในตำแหน่งของคำที่ 5 กับ 6 หรือ 4 กับ 5 กับ 6 ของวรรคหลังทั้งบาทเอกและบาทโท คือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

จะมีสัมผัสพยัญชนะในวงหน้าและวงท้ายของแต่ละวรรคนั้นเอง สัมผัสพยัญชนะเป็นส่วน
ช่วยเสริมสัมผัสสระ ซึ่งเป็นสัมผัสเด่นสำคัญของกาพย์ให้เด่นชัดในค่านเสียงที่มีความไพเราะ
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นิ้วนางพิศเพี้ยน	เล็บยอมเทียนแสง <u>เจ็ด</u> นั้น... 1
นาภีพนอนแนบ	บางระแหบ <u>แอบ</u> อิงองค์... 2
กระต่ายหลาย <u>พงศ</u> พรรค	เตนชมจันทร์หัน <u>ตัว</u> ตาม ... 3

ในตัวอย่างแรก นี้วสัมผัสกับนาง พิ สัมผัสกับ พิศ และเพี้ยน ในวรรคหน้า ส่วน
วรรคหลัง เจ็ด กับ ฉนั้น

ตัวอย่างที่สอง วรรคหน้า นา นอน และ แนบ วรรคหลัง แอบ อิง กับ องค์

ตัวอย่างที่สาม วรรคหน้า พงศ กับ พรรค์ วรรคหลัง ตัว กับ ตาม

ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก 152 บท แต่ละบทกาพย์จะมีสัมผัสพยัญชนะ
ดังนี้

มี 31 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในกาพย์ ถึง 4 วรรค

มี 45 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในกาพย์ 3 วรรค

มี 33 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในกาพย์ 2 วรรค

มี 28 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในกาพย์ 1 วรรค

ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศกที่มีสัมผัสเด่นประเภทสัมผัสพยัญชนะ 4 วรรค

ใน 1 บท

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

นำชารสี เข็ยว เข็ยว
ราย รียง คียง คูกัน

ปลาเป็น เกลียว วาย พรุพัน
แต่ พ็อยย คียว คาย ¹

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสเด่นประเภทพยัญชนะ 3 วรรค ใน 1 บท

ชมค เข็ยว ทริก กลีน เจา
กลีน นอง ชอง รียม เอง

ทากระแจะ เา เยน วัง เวง
พ็อยย คแน คเ ²

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสเด่นประเภทพยัญชนะ 2 วรรค ใน 1 บท

กระหเว คิค สียง นาง
ชาย ชม พุคิค ผายอร

นาง นวล พลาง นี กน วล สมร
โนรีมา ตาระ กำ เมีอง ³

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสเด่นประเภทพยัญชนะ 1 วรรค ใน 1 บท

รียม เเห็น ควง อคค
ชาว เลีอง หมอร ชร

ถิลฉาสี ควัน พเลิง สมร
เเห็น รักรอง อยาง โชย ชาย ⁴

ส่วนภาพห่อโคลงประพาสธารทองแดง 108 บท แต่ละบทจะมีสัมผัสพยัญชนะรวบ
 รวมได้ ดังนี้

มี 12 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ ครบ 4 วรรค

มี 26 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ 3 วรรค

มี 39 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ 2 วรรค

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

มี 25 บทที่มีสัมผัสพยัญชนะ 1 วรรค

ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงที่มีสัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะ 4 วรรคใน 1 บท

bung'hong' yong' ying' yang'
ปาก'หง'อน'อน'อ'อ'าง'

ra'rang' xang' xang' fai' hang'
xang' ra' len' ten' tam' gan' 1

ตัวอย่างกาพย์ที่มีสัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะ 3 วรรค ใน 1 บท

ja' re' lai' wai' wai' k'ing' ku'
pe'et' bin' sin' tak' ai'

pe'et' ben' ham' pu' cha' pai'
kon' pit' peng' song' lae' ku' 2

ตัวอย่างกาพย์ที่มีสัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะ 2 วรรคใน 1 บท

lin' lae' nae' nae' kin' lai' yai'
kon' cha' ao' ai' tam' ma'

hen' kon' ao' ai' son' na' na' ka'
xak' tai' wai' mo' kil' kil' lai' yai' 3

ตัวอย่างกาพย์ที่มีสัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะ 1 วรรค ใน 1 บท

ja'ng' se' ri' jam' nak' mo'
ham' i'ng' xai' pang' sa' ra' nu'

in' haeng' hai' lan' nit' san' gan'
ti' nit' ao' an' wan' tam' xa' yan' 4

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะในภาพนี้เป็นเครื่องเสริมให้สัมผัสสระในแต่ละวรรค ให้มีความไพเราะ มีความคล้องจองกันของเสียงในแต่ละวรรค จะเห็นว่า ในบทพระนิพนธ์หากไม่มีสัมผัสเคนประเภทสระ ก็จะมีสัมผัสเคนประเภทพยัญชนะซึ่งทำให้บทพระนิพนธ์ไม่ขาดเสียงสัมผัส ซึ่งเป็นลักษณะที่คนไทยนิยมว่า ไพเราะอย่างยิ่งประการหนึ่งที่เกี่ยวข้อง

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสสระในโคลง

โคลงแต่ละบทในภาพหรือโคลงจะมีสัมผัสสระภายในวรรคโดยจะปรากฏอยู่ในวรรคหน้าของโคลงแต่ละบาท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มา <u>มา</u> มา <u>สา</u> า <u>จ</u> เป <u>ล</u> ง <u>ถ</u> อย	เร <u>ียม</u> แ <u>ค</u> ล <u>ง</u>
ช <u>า</u> น <u>ย</u> เท <u>า</u> ห <u>พิ</u> ช <u>ี</u> ส <u>แ</u> ค <u>ง</u>	บ <u>อ</u> ก <u>เ</u> บ <u>อ</u> ง
เ <u>า</u> เ <u>า</u> เ <u>า</u> เ <u>า</u> เ <u>า</u> ย <u>อ</u> ม <u>แ</u> ง	พ <u>ง</u> ศ <u>พ</u> ว <u>ก</u>
เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u> เ <u>น</u>	ย <u>า</u> ง <u>ห</u> น <u>า</u> เ <u>เ</u> น <u>ดู</u> ¹

ในบาทแรก มาส สัมผัสกับ อาจ

ในบาทที่ 3 เา สัมผัสกับ เ้า

ในบาทที่ 4 นาค สัมผัสกับ ยาค

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสสระในโคลงมีดังนี้

จากภาพหรือโคลงประพาสธารโศก 157 บท

มี 19 บท ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า ครบ 4 บาท

มี 37 บท ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า 3 บาท

มี 45 บท ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า 2 บาท

มี 41 บท ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า 1 บาท

มีเพียง 15 บท ที่ไม่มีสัมผัสสระดังกล่าว

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัสสระครบ 4 บาท

ชม <u>กาย</u> ฉาย <u>มา</u> เจ้า	ชาย <u>ป</u> อง
ท <u>ร</u> ว <u>ร</u> า <u>บ</u> ป <u>ร</u> าย <u>ก</u> ค <u>า</u> น <u>ท</u> อง	เร <u>ี</u> ย <u>บ</u> ร <u>อ</u> ย
น <u>ม</u> ค <u>ร</u> ง <u>เ</u> ง <u>ท</u> ง <u>ท</u> อง	เค <u>ี</u> ย <u>ง</u> ค <u>ู</u>
ค <u>ี</u> อง <u>ก</u> ช <u>ส</u> ค <u>น</u> อ <u>ย</u>	เ <u>ท</u> ง <u>ท</u> ง <u>ค</u> ว <u>ง</u> ช <u>า</u> ว ¹

ตัวอย่างโคลงที่มีสัมผัสสระ 3 บาทใน 1 บท

ก <u>ั</u> น <u>ร</u> า <u>พ</u> ิ <u>ศ</u> เพ <u>ง</u> เจ้า	ล <u>ี</u> ม <u>อ</u> ง <u>ค</u>
ร <u>ี</u> า <u>ป</u> ล <u>อ</u> ง <u>ม</u> อง <u>น</u> ว <u>ล</u> ณ <u>จ</u> ง	เป <u>ล</u> ง <u>ป</u> ล <u>อ</u> ง
ก <u>ล</u> ม <u>เท</u> ี <u>ย</u> บ <u>เป</u> ร <u>ี</u> ย <u>บ</u> ค <u>อ</u> ห <u>ง</u> ส	ร <u>ว</u> ย <u>ร</u> ู <u>ป</u>
ส <u>ว</u> ย <u>ส</u> ม <u>ก</u> ล <u>ม</u> ค <u>อ</u> น <u>อ</u> ง	ห <u>อ</u> น <u>ห</u> ย <u>น</u> ย <u>า</u> ว <u>ง</u> า <u>ม</u> ²

ตัวอย่างโคลงที่มีสัมผัสสระ 2 บาท ใน 1 บท

พ <u>ิ</u> ศ <u>น</u> อง <u>ส</u> อง <u>เท</u> ร <u>พ</u> ริ <u>ม</u>	เพ <u>ร</u> า <u>ค</u> ม
ช <u>น</u> น <u>เ</u> ต <u>ร</u> ง <u>า</u> ม <u>ส</u> ว <u>ย</u> ส <u>ม</u>	ส <u>ั</u> ง <u>ค</u> ว <u>ย</u>
เม <u>ี</u> ย <u>ง</u> ม <u>า</u> ย <u>ช</u> า <u>ย</u> เช <u>ย</u> ช <u>ม</u>	แ <u>ส</u> น <u>ล</u> า <u>ก</u>
เบ <u>็</u> น <u>โ</u> ท <u>ห</u> หรือ <u>เก</u> ร <u>ง</u> ม <u>ว</u> ย	เช <u>ก</u> ช <u>ร</u> อง <u>ม</u> อง <u>ค</u> ู ³

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัสเพียง 1 แห่งในบท

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53

2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

สอง <u>ขุม</u> สุม <u>พาส</u> สร้อย	ศรี <u>ธรรม</u>
สอง <u>สุม</u> พาส <u>สอง</u> เสมอ <u>นอน</u>	ครุ <u>น</u> เคล <u>ลา</u>
สอง <u>กร</u> กาย <u>สอง</u> กร	ริ <u>บ</u> ร <u>อบ</u>
สอง <u>นิ</u> ทร <u>สอง</u> เส <u>น</u> ห <u>เ</u> เนา	แน <u>บ</u> น <u>อง</u> ช <u>ม</u> เช <u>ย</u> 1

ส่วนกาพยหอโคลงประพาสธารทองแง 113 บทมีสัมยยสระเคนดังนี้

มี 19 บท	ที่ <u>มี</u> สั <u>ม</u> ย <u>ย</u> ส <u>ระ</u> ใ <u>น</u> ว <u>รร</u> ค <u>ห</u> น <u>า</u>	คร <u>บ</u> 4 <u>บ</u> า <u>ท</u>
มี 32 บท	ที่ <u>มี</u> สั <u>ม</u> ย <u>ย</u> ส <u>ระ</u> ใ <u>น</u> ว <u>รร</u> ค <u>ห</u> น <u>า</u>	3 <u>บ</u> า <u>ท</u>
มี 27 บท	ที่ <u>มี</u> สั <u>ม</u> ย <u>ย</u> ส <u>ระ</u> ใ <u>น</u> ว <u>รร</u> ค <u>ห</u> น <u>า</u>	2 <u>บ</u> า <u>ท</u>
มี 23 บท	ที่ <u>มี</u> สั <u>ม</u> ย <u>ย</u> ส <u>ระ</u> ใ <u>น</u> ว <u>รร</u> ค <u>ห</u> น <u>า</u>	1 <u>บ</u> า <u>ท</u>
มี 12 บท	ที่ <u>ไม่</u> มี <u>สั</u> ม <u>ย</u> ย <u>ส</u> ระ <u>ใ</u> น <u>ว</u> รร <u>ค</u> ห <u>น</u> า <u>เ</u> ล <u>ย</u>	

ทัวยางโคลงที่มีสัมยยสระในวรรคหนาทัง 4 บาท

ฉ <u>ิ</u> ล <u>ม</u> ช <u>ม</u> ค <u>ุ</u> ต <u>น</u>	ย <u>าง</u> ท <u>ร</u> า <u>ย</u>
ค <u>น</u> น <u>ั่ง</u> ท <u>ัง</u> ใ <u>จ</u> ห <u>มา</u> ย	ย <u>ั</u> น <u>ก</u> ล <u>ว</u> ย
ล <u>ม</u> พ <u>ั</u> ค <u>บ</u> ั <u>ค</u> ใ <u>ค</u> เ <u>ย</u> ว <u>ห</u> า <u>ย</u>	ว <u>ิว</u> ว <u>ู</u>
พ <u>ั</u> ค <u>ท</u> ิ <u>ศ</u> ใ <u>ค</u> ใ <u>ป</u> ค <u>ว</u> ย	ค <u>ว</u> น <u>ค</u> ล <u>า</u> ย <u>ต</u> า <u>ม</u> ล <u>ม</u> 2

ทัวยางโคลงที่มีสัมยยสระในวรรคหนา 3 บาท ใน 1 บท

น <u>ก</u> เ <u>า</u> ช <u>ัน</u> ค <u>ุ</u> ค <u>ุ</u>	เ <u>ค</u> ย <u>ง</u> ช <u>ย</u> น
ค <u>อ</u> ก <u>ง</u> ค <u>ุ</u> ช <u>า</u> น <u>ช</u> ัน	ค <u>ิ</u> น <u>ห</u> น <u>า</u>

1 เรื่องเคยวกัน, หนา 49.

2 เรื่องเคยวกัน, หนา 116.

กระทำที่ปักกรอกัน
ตามไล่ไขว้หน้า

เสียงเฉื่อย
แปลกชุมชนต่าง ๆ ¹

ตัวอย่างโคลงที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า 2 บาท ใน 1 บท

นกกคอคอจอจอ
งอชบเอาปีกบง
งอเลิกพังพานหวัง
คอคบรอคเลยเล็ยว

งอชลง
เช็คเ็ยว
ชบคอค
หลกเ็ยวสุญหนี ²

ตัวอย่างโคลงที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า เพียงบทละ 1 บาท

นกเ็งอกอยุชอกมเ
ฉวพักเ็มียฉนฉาย
เลนชูอยุเสบยสบาย
ฉวอคอาหารหเ

รเียงราย
ควนคเ
ลิมคู
อยุเารวงรัง ๆ ³

สัมผัสสระที่อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมที่สุดน่าจะเป็น สัมผัสสระระหว่างคำที่ 2 กับ 3 ของวรรคหน้าในแต่ละบาท ทั้งนี้ เพราะสัมผัสสระเป็นสัมผัสที่ให้เสียงสัมผัสอันหนักแน่น เป็นจังหวะที่รับส่งกันอย่างใกล้ชิด จะเห็นได้ว่าสัมผัสบังคับในฉันทลักษณ์มักเป็นสัมผัสสระ และเนื่องจากทั้งกาพย์และโคลงในวรรคหน้ามีเพียง 5 คำ สัมผัสสระในช่วงดังกล่าวจึงให้ความไพเราะทางค่านเสียงของกาพย์และโคลงอย่างยิ่ง การกระทบกันของเสียงสระและความคล้องจองกันเป็นประจักษ์เสียงดนตรีที่สอดคล้องประสานในจังหวะที่เหมาะสม ให้ความไพเราะจับใจ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะในโคลง

โคลงในกาพย์ห่อโคลงพระนิพนธ์นอกจากจะมีสัมผัสสระคังกล่าวแล้ว ยังมีสัมผัสพยัญชนะอันเป็นลักษณะสัมผัสที่โคลงนิยมเป็นอย่างยิ่ง และโคลงในกาพย์ห่อโคลงก็มีสัมผัสพยัญชนะอยู่แทบทุกบาทเช่น

<u>มิ่งคุดมคุด</u> <u>มากเหมา</u>	<u>มากมี</u>
<u>ทุเรียนเนียรภูสี</u>	<u>คาคอม</u>
<u>มุลมิ่งสังกรณี</u>	<u>มีมาก</u>
<u>ตนรอนลินขันลอม</u>	<u>หมู่มไอนทผล</u>

ในบาทแรกมีสัมผัสพยัญชนะคือ มิ่ง, มุด, หมาก, เหมา, มาก, มี

ในบาทที่ 2 มีสัมผัสพยัญชนะคือ คา, คอม

ในบาทที่ 3 มีสัมผัสพยัญชนะคือ มุล, มิ่ง, มี, มาก

ในบาทที่ 4 มีสัมผัสพยัญชนะคือ ลิน กับ ลอม และหมู, ไม้

ลักษณะเคนของสัมผัสพยัญชนะนี้อยู่ที่คำแรกและคำหลังของวรรคหลังในแต่ละบาท

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก 157 บท มีสัมผัสพยัญชนะเคนดังนี้

มี 6 บท ที่มีสัมผัสเคนคังกล่าว ครบ 4 บาท

มี 25 บท ที่มีสัมผัสเคนคังกล่าว 3 บาท

มี 55 บท ที่มีสัมผัสเคนคังกล่าว 2 บาท

มี 48 บท ที่มีสัมผัสเคนคังกล่าว 1 บาท

ตัวอย่างของสัมผัสเคนประเภทพยัญชนะที่ปรากฏระหว่างคำแรกและคำแรกและคำหลังของวรรคหลังของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัสครบ 4 บาท ใน 1 บท

ภมฺรฺนฺทฺนฺวํ	เหมือนหมาย
คํามี้นกัณปลาย	เน็ดช้อย
ระเบียบเรียบรอยชาย	ชมชื่น
เหลือบแลแต่สักนอย	เพริศพริ้งเพราคม ¹

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 3 บาท ใน 1 บท

โอรุํงามยามชั้วยิม	แดงสอง
แฉลมคางปรางเปรียบทอง	ก่องแกม
ฉิวพรรณสุวรรณปอง	เทียบทาง
นิ่มเนื้อเมื่อสรวลแย้ม	ยิงเยาใจชาย ²

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 2 บาท ใน 1 บท

สองโมงหุ่ยหุ่ยเขา	เริ่มคنيع
พิกอกเขาเหงาคดถึง	โศกเศร้า
เวลาเทาทันถึง	จำพราก
กรรมพิกับกรรมเจ้า	หากให้เห็นกัน ³

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 1 บาท ใน 1 บท

ภัทรบทลมาศแล้ว	สงสาร
สารทพิชิโบราณ	หอนวน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

ชางมาอาสระสนาน วรรณูป
 เขาพิศพานไโลเหลน ไปโคเห็นอร¹

ส่วนกาศหอโคลงประพาสธารทองแดง มีโคลงทั้งสิ้น 113 บท

มี 4 บท ที่มีสี่มฉัดเคนประภพยัญชนะครบ 4 บาท

มี 7 บท ที่มีสี่มฉัดเคนประภพยัญชนะ 3 บาท

มี 37 บท ที่มีสี่มฉัดเคนประภพยัญชนะ 2 บาท

มี 41 บท ที่มีสี่มฉัดเคนประภพยัญชนะ 1 บาท

ตัวอย่างของสี่มฉัดเคนประภพยัญชนะที่ปรากฏระหว่างคำแรกและคำหลังของ
 วรรคหลังของกาศหอโคลงประพาสธารทองแดง

ตะพานน้ำคลานขึ้นไซ	คืนตะกาย
ฝั่งไซในหาคชาย	กลมเกลี้ยง
ทวีตราวขนมานลาย	ตระเตา
คำผูกคลายวายเลี้ยว	กายกลมหน้าตัว ²

ตัวอย่างของโคลงที่มีสี่มฉัด 3 บาท ใน 1 บท

สลัดไคกำจัดคน	หางbung
บนภูภูเขาสูง	หยงหยน
แคคางyangbung	ตรงโตรด
ตระแบกแปลกกันชน	เกลอนกลมขานไสว ³

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 2 บาท ใน 1 บท

งูเขียวสายमानเลื้อย	ลายมัน
พบทุกแกกวดขัน	เกียงกล้า
งูชบก็คิงพัน	วิครอบ
แรงมากปากคล้ายอา	ออกใหญ่พลัน ¹

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 1 บาท ใน 1 บท

กระแต่ไต่กิ่งนอย	ตามเมียบ
ตัวกระจอยโจนเรีย	รายไม
โพรงปรูอยู่เย็นเลีย	โลมลูก
หางพู่เรียวเที่ยวไหล	คู่เลี้ยวไปมา ²

ดังนั้นความไพเราะของโคลงน่าจะเป็นเพราะสัมผัสพยัญชนะที่กล่าวแล้ว เพราะโคลงถึง 223 บท ที่มีสัมผัสดังกล่าวและลักษณะสัมผัสพยัญชนะในโคลงเป็นลักษณะที่เพิ่งปรากฏในพระนิพนธ์ ประเภทโคลง ซึ่งกวีโบราณก่อนสมัยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่มีลักษณะดังกล่าวแต่กลับไปปรากฏในโคลงของกวีรุ่นหลัง ๆ เช่น ในทะเลงพายพระนิพนธ์พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

นอกจากลักษณะเด่นประเภทพยัญชนะที่กล่าวมานี้พระนิพนธ์ประเภทโคลงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ สัมผัสพยัญชนะระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังในบาทเดียวกัน ซึ่งในจำนวนโคลง 157 บท ของกาพย์หอโคลงประพาสธารโสมมีสัมผัสดังนี้

มี 5 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งดังกล่าว 3 บาท ใน 1 บท

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

มี 30 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกลาว 2 บาท ใน 1 บท

มี 65 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกลาว 1 บาท ใน 1 บท

ตัวอย่างของสัมผัสเคนประเภทพยัญชนะที่ปรากฏระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำ
ต้นวรรคหลังในบทเดียวกัน ของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 3 บาท ใน 1 บท

เครื่องสูงเคียงขูเรียบ	เรียงไสว
เซนพระขรรค์เดินใน	หว่างเข็รื่อง
งาวอนโคมรไชย	เชิญแห
โบกพัดพชนีเยื้อง	ยายเลื่องทองวาว ¹

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 2 บาท ใน 1 บท

หุงโภชนควนคีนกลม	อัคคี
นาทมควนไฟลี	สวาทชา
มีชลิบหยงทรงลี	ลาเลื่อน
เห็นรักรอนออนหนา	ยางเยื้องไชยชาย ²

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 1 บาท ใน 1 บท

นกลีบแลแรงแควว	สัจร
นกาวอนวาวอน	ควนไค
ชายไคไคควงสมร	เสนอชีพ
นกาวอนวาไท	สงนองขอกิน ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

และในจำนวนโคลง 113 บทของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

มี 5 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกล่าวครบ 4 บาท ใน 1 บท

มี 9 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกล่าว 3 บาท ใน 1 บท

มี 31 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกล่าว 2 บาท ใน 1 บท

มี 44 บท ที่มีสัมผัสในตำแหน่งคังกล่าว 1 บาท ใน 1 บท

ตัวอย่างของสัมผัสเด่นในประเภทพยางค์ที่ปรากฏระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังในบทเดียวกันของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัสครบ 4 บาท ใน 1 บท

นกขมิ้นเหลืองกำ <u>ปอง</u>	ปีก <u>หาง</u>
มีสพายหมาย <u>สองคาง</u>	คาง <u>แกม</u>
เหลืองอร่ามงาม <u>ปีกหาง</u>	เห็น <u>เลิศ</u>
สรอยสำ <u>อางอย่างแถม</u>	แ <u>แตง</u> ใหม่ <u>พรรณ</u> 1

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 3 บาท ใน 1 บท

หมาก <u>ม่วงพวง</u> หาม <u>ขอย</u>	ยาม <u>เห็น</u>
พรวน <u>พิม</u> เสน <u>เหลือง</u> เป็น	ปาก <u>กรอ</u>
หมอน <u>ทอง</u> ม่วง <u>มัน</u> เย็น	เค <u>ิร์</u> ส
สอย <u>แสง</u> กลาง <u>หัว</u> หรือ	หล <u>น</u> กล <u>ุ่ม</u> ชิง <u>กัน</u> 2

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 2 บาท ใน 1 บท

กระ <u>เอ</u> ย <u>เ</u> ล <u>อ</u> ย <u>พ</u> ห <u>อ</u> ย	ห <u>าง</u> ย <u>าว</u>
ลูก <u>อิน</u> ก <u>ิน</u> เม <u>ื่อ</u> ค <u>ร</u> าว	แ <u>ก</u> ต <u>น</u>

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

รูปทรงคางคาง
คืนเตนโตไปพน

เขียนขีด
อยู่บางบางเบา ¹

ตัวอย่างของโคลงที่มีสัมผัส 1 บาท ใน 1 บท

นักสนมกรมชแมเจ้า	ทั้งหลาย
ซึ่งางกูปคาราย	แจมหนา
พักตราองใสสาย	สุดสวาท
นงหมโไอโองฉา	อรามริ้วทองพราย ²

จากที่กล่าวแล้วข้างต้นเห็นได้ว่า พระนิพนธ์ประเภทโคลงของเจ้าธรรมธิเบศร มีความไพเราะจับใจ งดงามผู้ฟังเพราะเลือกใช้สัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะได้อย่างเหมาะสมมีการใช้สัมผัสสระเป็นหลักและสัมผัสพยัญชนะช่วยเสริมให้โคจังหวะงดงาม ทำให้บทพระนิพนธ์แม่ไม้มาก เรื่องนี้ก็เป็นที่ติดปากคนไทยเสมอมา

4.1.2 สัมผัสเคนในกาพย์เห่เรือ

ลักษณะสำคัญของกาพย์เห่เรือก็คือ ความไพเราะของเสียงพยัญชนะและสระที่มีความกลมกลืน รับผิดชอบสัมผัสกันอย่างเหมาะสม ราวละลอกคลื่นที่ทยอยเขาสู่ฝั่งกระทบกับโขดหินและมวนตัวชบหาด เสียงพยัญชนะและสระที่กระทบกันเป็นจังหวะ เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้บทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรติดอยู่กับปาก อยู่กับใจของผู้อ่านมาทุกสมัย ลักษณะสัมผัสที่ช่วยเสริมให้บทพระนิพนธ์เป็นบทประพันธ์ชั้นเยี่ยมมีดังนี้

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสสระในกาพย์

เป็นสัมผัสที่แทรกอยู่กลางวรรคและระหว่างวรรคหน้ากับวรรคหลัง บาทใดที่ใดกลาวแลวในกาพย์ห่อโคลงข้างตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 108

เรือไชยไวย่องวิ้ง
เสียงเส้าเราระคม

วคเร็วจริงยิ่งอย่างลม
หมตายเป็นดินคู่กัน¹

ในวรรคหน้าบาทเอก ไชย สัมผัสกับ ไว และในวรรคหน้าบาทโท เส้า สัมผัสกับ
เรา ในวรรคหลังบาทเอก จริง สัมผัสกับ บึง วรรคหลังบาทโท เป็น สัมผัสกับ เคน ส่วน
สัมผัสระหว่างวรรคหน้ากับวรรคหลังบาทโท คือ คม สัมผัสกับหม จะเห็นว่าในแต่ละวรรค
เสียงสัมผัสของสระจะช่วยให้คำทุกคำในวรรคมีความกลมกลืนเป็นความเดียวกัน
จังหวะของสัมผัสยังเป็นการเน้นจังหวะของคำให้ไพเราะยิ่งขึ้น และที่น่าสังเกตก็คือ คำที่ไช
รับสัมผัสกันล้วนเป็นคำที่มีความหมายสำคัญในวรรคนั้น ๆ ควย เช่น วรรคหน้าบาทเอก
ไชย เป็นชื่อเรือพระที่นั่งกิ่ง ไวเป็นกิริยาของเรือพระที่นั่งที่แสดงความกระฉับกระเฉงของไว
ซึ่งให้ทั้งความหมายและให้ทั้งเสียงที่น่าฟังควย

ลักษณะสัมผัสเคนประเภทสระคังกล่าวในบทพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์โดยเฉพาะ
ในกาพย์เห่เรือปรากฏอยู่ค่อนข้างสม่ำเสมอ คือ ในกาพย์เห่ชมเรือ 14 บท

มี 7 บท	ที่มีสัมผัสเคนประเภทสระครบถ้วน	5 แห่ง	ใน 1 บท
มี 3 บท	ที่มีสัมผัสเคนประเภทสระ	4 แห่ง	ใน 1 บท
มี 2 บท	ที่มีสัมผัสเคนประเภทสระ	3 แห่ง	ใน 1 บท
มี 2 บท	ที่มีสัมผัสเคนประเภทสระ	2 แห่ง	ใน 1 บท

สัมผัสคังกล่าวจะปรากฏอยู่ตามวรรคต่าง ๆ ดังนี้

ในกาพย์ 14 บท	มี 10 วรรค	ที่มีสัมผัสสระอยู่ในวรรคหน้า บาทเอก
ในกาพย์ 14 บท	มี 11 วรรค	ที่มีสัมผัสสระอยู่ในวรรคหลัง บาทเอก
ในกาพย์ 14 บท	มี 14 วรรค	ที่มีสัมผัสสระอยู่ในวรรคหน้า บาทโท
ในกาพย์ 14 บท	มี 13 วรรค	ที่มีสัมผัสสระอยู่ในวรรคหลัง บาทโท

¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 26.

ในกาพย์ 14 บท มีสัมผัสระหว่างวรรคหน้าคำสุดท้ายกับคำต้นวรรคหลังบาทโท

11 วรรค

ในกาพย์เห่ชมปลา 14 บท มีสัมผัสสระเคนดังนี้

- มี 1 บท ที่มีสัมผัสครบถ้วน 5 แห่ง ในบทเดียวกัน
- มี 4 บท ที่มีสัมผัส 4 แห่ง ในบทเดียวกัน
- มี 2 บท ที่มีสัมผัส 3 แห่ง ในบทเดียวกัน
- มี 5 บท ที่มีสัมผัส 2 แห่ง ในบทเดียวกัน
- มี 2 บท ที่มีสัมผัส 1 แห่ง ในบทเดียวกัน

สัมผัสเหล่านี้ปรากฏในกาพย์วรรคต่าง ๆ ดังนี้

- ในกาพย์ 14 บท มี 9 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหน้า บาทเอก
- ในกาพย์ 14 บท มี 6 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหลัง บาทเอก
- ในกาพย์ 14 บท มี 12 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหน้า บาทโท
- ในกาพย์ 14 บท มี 13 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหลัง บาทโท

ในกาพย์เห่ชมไม้ 12 บท มีสัมผัสเคนประเภทสระดังนี้

- มี 1 บท ที่มีสัมผัสสระครบถ้วน 5 แห่งในบทเดียวกัน
- มี 7 บท ที่มีสัมผัสสระ 4 แห่งในบทเดียวกัน
- มี 3 บท ที่มีสัมผัสสระ 3 แห่งในบทเดียวกัน
- มี 1 บท ที่มีสัมผัสสระ 2 แห่งในบทเดียวกัน

ในบทเห่ชมไม้ 12 บทนี้มีสัมผัสสระเคนปรากฏในวรรคต่าง ๆ ดังนี้

- ในกาพย์ 12 บท มี 11 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหน้า บาทเอก
- ในกาพย์ 12 บท มี 11 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหลัง บาทเอก
- ในกาพย์ 12 บท มี 10 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหน้า บาทโท
- ในกาพย์ 12 บท มี 10 วรรค ที่มีสัมผัสสระเคนอยู่ในวรรคหลัง บาทโท
- ในกาพย์ 12 บท มี 4 วรรคที่มีสัมผัสระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลัง

บาทโท

ในกาพย์เห่ชมนก 12 บท มีสัมผัสเด่นสระคังนี้

มีกาพย์ 3 บท	ที่มีสัมผัสคังกลาวครบ 5 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 6 บท	ที่มีสัมผัสคังกลาว 4 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 1 บท	ที่มีสัมผัสคังกลาว 3 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 2 บท	ที่มีสัมผัสคังกลาว 1 แห่ง	ในบทเดียวกัน

และในบทเห่ชมนก 12 บทนี้ มีสัมผัสเด่นประเภทสระปรากฏในวรรคต่าง ๆ คือ

มี 9 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า	บาทเอก
มี 9 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหลัง	บาทเอก
มี 10 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า	บาทโท
มี 11 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหลัง	บาทโท
มี 3 วรรค	ที่มีสัมผัสสระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลัง	บาทโท

ในกาพย์เห่เรือเรื่องงากี้ จำนวน 28 บท มีสัมผัสสระเด่นดังนี้

มีกาพย์ 2 บท	ที่มีสัมผัสสระเด่นอยู่ครบ 5 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 5 บท	ที่มีสัมผัสสระเด่น 4 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 6 บท	ที่มีสัมผัสสระเด่น 3 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 3 บท	ที่มีสัมผัสสระเด่น 2 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีกาพย์ 6 บท	ที่มีสัมผัสสระเด่น 1 แห่ง	ในบทเดียวกัน

สัมผัสสระในกาพย์เห่เรือเรื่องงากี้มีปรากฏอยู่ในวรรคต่าง ๆ ดังนี้

มี 10 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า	บาทเอก
มี 9 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหลัง	บาทเอก
มี 15 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหน้า	บาทโท
มี 15 วรรค	ที่มีสัมผัสสระในวรรคหลัง	บาทโท
มีสัมผัสสระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลัง	บาทโท	อยู่ 12 วรรค

ในบทเห่สังวาสและเห่ครวญ จำนวน 28 บท มีสัมผัสเด่นประเภทสัมผัสสระคังนี้

มีภาพ 5 บท	ที่มีสัมผัสสระครบถ้วน	5 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีภาพ 11 บท	ที่มีสัมผัสสระ	4 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีภาพ 4 บท	ที่มีสัมผัสสระ	3 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีภาพ 3 บท	ที่มีสัมผัสสระ	2 แห่ง	ในบทเดียวกัน
มีภาพ 2 บท	ที่มีสัมผัสสระ	1 แห่ง	ในบทเดียวกัน

ในบทเหล่านี้และเทรวณนี้มีสัมผัสปรากฏในวรรคต่าง ๆ ดังนี้

มี 21 วรรค	ที่มีสัมผัสสระเคนในวรรคหน้า	บาทเอก
มี 19 วรรค	ที่มีสัมผัสสระเคนในวรรคหลัง	บาทเอก
มี 20 วรรค	ที่มีสัมผัสสระเคนในวรรคหน้า	บาทโท
มี 24 วรรค	ที่มีสัมผัสสระเคนในวรรคหลัง	บาทโท

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสสระเคน ครบ 5 แห่ง ในบทเดียวกัน

ไถฟ้าม่าตัวเคี้ยว	เดินทองเที้ยวเลี้ยวเหลียมเขา
เหมือนพรากจากนงเยาว์	เปล้าใจเปลี้ยวเหลี้ยวทานาง ¹

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสสระเคน 4 แห่ง ในบทเดียวกัน

นอนนั่งทั้งอาลัย	สายสุคติใจไมแลเหลียว
หวังชมสมกลมเกลียว	ควรถ่านองของใจเคื่อง ²

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสสระเคน 3 แห่ง ในบทเดียวกัน

กางกรอุมโอบแกว	เงางามแพรวสปรพวงค์
ปีกปกอกเอวนาง	พลางคลึงเกล้าเท้าจรจรัด ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสสระ เคน 2 แห่ง ในบทเดียวกัน

เทพบุตรที่วังชาย
แหวกเปลี่ยนเวียนไปมา

สาวสุวรรณค้ายมาฝ่ายขวา
กรคว่าไขว่ไขปล้วน¹

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสสระ เคนอย่างนอย 1 แห่ง ในบทเดียวกัน

ชาวสุคคจีบจีน
ทั้งวังเขารังนก

เจ้ามีสินพิมศักดิ์
แต่พริกเจ้าคนเดียว²

ภาพเหเรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์คงที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่ามีความไพเราะยิ่งนัก เป็นเพราะความคล้องจองกัน และเพราะความสมว่าเสมอของสัมผัส เคนอันเป็นสัมผัสชนิดกลางวรรค

โดยเฉพาะสัมผัสระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังในบาทโท ซึ่งมีได้เป็นสัมผัสบังคับ เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสงให้บทพระนิพนธ์ภาพเหเรือมีชื่อเสียงเลื่องลือเป็นที่ติดใจคนไทยโดยทั่วไป ด้วยเหตุว่าลักษณะนิสัยของคนไทยชอบความคล้องจองในการใช้ถ้อยคำอยู่แล้ว เห็นได้จากการพูดจาทั้งในสุภาสิต คำพังเพย ก็มักมีสัมผัสสระคงกลาวนอกจากในคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ของไทยก็มักมีสัมผัสสระเช่นนี้ปรากฏอยู่เสมอ ตัวอย่างสำคัญที่แสดงความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของคนไทย จะเห็นได้จากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง สมัยสุโขทัยดังนี้ "เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"³ หรือจากสุภาสิตพระร่วง "ไปเรือนทานอย่านั่งนาน การเรือนตนเร่งคิด"⁴ เป็นต้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

³ นายเปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, หน้า 29.

⁴ สิทธา พิณจูวคด, วรรณกรรมสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 197.

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสพยัญชนะในกาพย์

พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าพรรณทิเบศร์แต่ละบทจะมีสัมผัสพยัญชนะแพรวพราว เป็นสัมผัสที่ทำให้เสียงของกาพย์แต่ละวรรครื่นหู มีสัมผัสคล้องจองกัน ให้ความรู้สึกถึงความราบรื่นนับนวลของการไหลลื่นคำ ซึ่งได้ตรงเลือกมาแล้วอย่างไพเราะ เช่น

<u>เริ่ง</u> <u>ริน</u> <u>ชื่น</u> <u>เชย</u> <u>ปราง</u>	<u>พ</u> <u>ลาง</u> <u>ค</u> <u>ลิ่ง</u> <u>ค</u> <u>เ</u> <u>ล</u> <u>า</u> <u>บ</u> <u>ษ</u> <u>บ</u> <u>ง</u>
<u>ก</u> <u>อ</u> <u>ค</u> <u>ก</u> <u>เ</u> <u>อ</u> <u>น</u> <u>อ</u> <u>น</u> <u>ว</u> <u>ล</u> <u>ห</u> <u>ง</u>	<u>ป</u> <u>ล</u> <u>ง</u> <u>ส</u> <u>ว</u> <u>า</u> <u>ท</u> <u>ร</u> <u>ม</u> <u>ส</u> <u>ม</u> <u>เส</u> <u>พ</u> <u>ย</u> <u>ส</u> <u>ม</u> <u>ร</u>

ในวรรคหน้า บาทเอก มีสัมผัสพยัญชนะคือ เริ่ง กับ ริน ชื่น กับ เชย
 ในวรรคหลัง บาทเอก มีสัมผัสพยัญชนะคือ คิ่ง กับ เคลา บษ กับ บง
 ในวรรคหน้า บาทโท มีสัมผัสพยัญชนะคือ กอค กับ เกอ เนอ กับ นวล
 ในวรรคหลัง บาทโท มีสัมผัสพยัญชนะ คือ สวาท กับ สม กับ เสพย์ และ

สมร

ในกาพย์เห่เรือพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าพรรณทิเบศร์ หากวรรคใดไม่มีสัมผัสพยัญชนะ ก็มักจะมีสัมผัสสระอยู่กลางวรรค อันเป็นลักษณะเด่น และหากไม่มีสัมผัสสระ ก็จะมีสัมผัสพยัญชนะแทน กาพย์แต่ละบทจะมีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะอยู่ในแต่ละวรรค และสัมผัสพยัญชนะมักเป็นคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 สัมผัสกับคำที่ 4 ในวรรคหน้า และวรรคหลังมักเป็นคำที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 2 หรือ 2 สัมผัสกับ 3 หรือคำที่ 5 สัมผัสกับคำที่ 6 และสัมผัสพยัญชนะนี้มักไม่ไขตำแหน่งของสัมผัสเคนประเภทสระ

ในกาพย์เห่เรือจำนวน 108 บท ไม่มีแม่แต่บทเดียวที่ขาดสัมผัสพยัญชนะ อย่างน้อยจะมี 1 แห่งในวรรคใดวรรคหนึ่งของบทนั้น สัมผัสพยัญชนะมีดังนี้

มีกาพย์ 37 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในวรรคครบ 4 วรรค ในบทเดียวกัน

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าพรรณทิเบศร์ พระประวิติและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง เรืองเฉลิม, หน้า 38.

มีภาพ 30 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในวรรค 3 วรรคในบทเดียวกัน
 มีภาพ 40 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในวรรค 2 วรรค ในบทเดียวกัน
 มีภาพ 1 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะในวรรค 1 วรรค ในบทเดียวกัน

ความไพเราะของบทพระนิพนธ์ภาพเห่เรื่องนี้ น่าจะเป็นเพราะสัมผัสพยัญชนะ
 ที่ช่วยเสริมให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสพยัญชนะครบทั้ง 4 วรรคในบท

แยม ยิ้ม พริ้ม พักตรา	สารภีรมย์ สมจิตปอง
แสนสนุก สุข สมปอง	ในทองแก้ว แพร้ว พรรณราย ¹

ภาพบทนี้มีสัมผัสพยัญชนะไพเราะทั้งบท วรรคหน้าบาทเอกมีสัมผัสพยัญชนะถึง
 2 แห่ง คือ แยม กับ ยิ้ม และ พริ้ม กับ พักตร์ วรรคหลังบาทเอก สัมผัสกับ สม
 วรรคหน้าบาทโท สัมผัสพยัญชนะ ๓ เกือบทั้งวรรค คือ แสน สนุก สุข และสม ส่วนวรรค
 หลังบาทโท มีสัมผัส แพร้ว กับ พรรณ

ตัวอย่างของภาพที่มีสัมผัสพยัญชนะ 3 วรรคในบท

ปลาสร้อย ลอย ล่องชล	ว้าย เวียน ววน ปน กัน ไป
เหมือน สร้อย ทรง ทราม ไวย	ไม่เห็น เจา เศราบ วาย ²

สัมผัสพยัญชนะในวรรคหน้าบาทเอกคือ ลอย กับ ล่อง วรรคหลังบาทเอกคือ
 ว้าย เวียน กับ ววน และ ปน กับ ไป สัมผัสในวรรคหน้า บาทโท คือ สร้อย ทรง กับ
 ทราม

1 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสพยัญชนะ 2 วรรคในบท

พุกจับกลีบแสดลม
หอมชวรวรยคามลม

พิกุลแกมแซมสกรม
เหมือนกลินนงทองคติใจ ¹

ภาพยบบทนี้มีสัมผัสพยัญชนะอยู่ในวรรคหลังทั้งบาทเอก และบาทโท คือ วรรคหลัง
บาทเอก มีสัมผัส กุล แกม กับ กรม และ แซม กับ สุ ส่วนบาทโท ท้องสัมผัสกับ คติ
ตัวอย่างภาพที่มีสัมผัสพยัญชนะเพียงวรรคเดียวในบท

กรีทาหญาเวศ
เหิมหินชันกมล

จากนคเรศโดยสาชล
บรมัจฉาสารพันมี ²

สัมผัสพยัญชนะแห่งเดียวในบทนี้คือสัมผัส เหิม กับ หิน ในวรรคหน้า บาทโท

ขอที่นาสิ่งเกตุก็คือ ไม่อาจกำหนดตำแหน่งสัมผัสพยัญชนะใดแน่นอน เช่นสัมผัสสระ
แสดงว่าสัมผัสพยัญชนะเป็นเพียงสัมผัสที่ช่วยเสริมความไพเราะของสัมผัสสระให้มีความคล่อง
จองกันยิ่งขึ้น ยามอ่านบทพระนิพนธ์นี้ควยการออกเสียงดัง ๆ

สัมผัสเคนประเภทสัมผัสสระในโคลง

ภาพยเหตุเรือประกอบด้วยโคลงรวมทั้งสิ้น 11 บท นำภาพยแต่ละตอน 10 บท
ลงท้าย 1 บท ปรากฏว่ามีเพียง 2 บท ที่มีสัมผัสสระ คือโคลงต่อไปนี้

เรือชายชนมิ่งไม
ริมหาสาครคันธ

มีพรรณ
กลินเกลี้ยง

¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 29

² เรืองเดียวกัน, หน้า 26.

เพ็ล็ดคอกออกแกมกัน
หอมหื่นรินรสเพียง

กางกรอุมโอบแกว
ปีกกระพือพาศรี
ฉวยฉาบคาบนาคิ
หางกระหวัดรัศหิว

ชูชอ
กลิ่นเนื่อนวลนาง ¹
กากิ
สูงิว
เป็นเหยื่อ
สู่มไรงเริง ²

และคังไคกลาวมาแลววาสมัด้สโนโคลงนั้กเป็นสมัด้สพัญชนะ คังนั้น จิงไมสูมี
สมัด้สสระ และจะเห็นวาในโคลงที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้จะมีพัญชนะที่สมัด้สกันอยู่เกือบทุกบาท
ส่วนสมัด้สสระนั้นคงปรากฏในตำแหน่งของคำที่ 2 กับ 3 ของวรรคหน้า ซึ่งตรงกับสมัด้สสระ
ในวรรคหน้าของกาพย์ควยคือ ในบทแรก บาทที่ 2 ทา สมัด้สกับ สา บาทที่ 3 คอก สมัด้ส
กับออก บาทที่ 4 หื่น สมัด้สกับ ริน ในตัวอย่างบทที่ 2 บาทที่ 3 ฉาบ สมัด้สกับ คาบ ใน
บาทที่ 4 หวัด สมัด้สกับ รัศ

สมัด้สเคนประเภทสมัด้สพัญชนะในโคลง

นอกจากสมัด้สบังคับก็ตามฉันทลักษณ์ของโคลงสี่สุภาพโดยทั่วไปแล้ว โคลงพระนิพนธ์
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจะมีสมัด้สพัญชนะปรากฏอยู่ค่อนข้างสม่ำเสมอแพร่พรายไปทั้งบท จะมี
สมัด้สพัญชนะระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังในบาทเดียวกัน

ในโคลง 11 บท มีสมัด้สคังกลาวอยู่ 1 บท ที่มีสมัด้สครบถ้วนทั้ง 4 บาท
ในโคลง 11 บท มีสมัด้สคังกลาวอยู่ 3 บท ที่มีสมัด้ส 2 บาท
ในโคลง 11 บท มีสมัด้สคังกลาวอยู่ 4 บท ที่มีสมัด้ส 1 บาท
ส่วนโคลงที่ไม่มีสมัด้สคังกลาวมานั้ มีเพียง 3 บท เท่านั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ตัวอย่างโคลงที่มีสัมผัสของคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลัง ครบ 4 บาท

พิศพรรณปลาวาย <u>เกล้า</u>	<u>คลิ่ง</u> กัน
ถวิ สุ <u>คา</u> ควง <u>จันทร</u>	<u>แจม</u> หนา
มี <u>ส</u> ยาย <u>อม</u> พัว <u>พัน</u>	<u>พิศ</u> วาส
คว <u>ร</u> ฤ <u>พ</u> ร <u>าก</u> น <u>อง</u> ช <u>า</u>	<u>ชวค</u> เคล <u>ลา</u> ค <u>ลิ่ง</u> ชม ¹

ในบาทแรก	เกล้า	สัมผัสกับ	คลิ่ง
ในบาทสอง	จันทร	"	แจม
"	สาม พัน	"	พิศวาส
"	ลี ชา	"	ชวค

นอกจากสัมผัสพยัญชนะข้างคนแล้ว ยังมีสัมผัสพยัญชนะในคำที่ 1 และ 2 ของวรรคหลัง ในแต่ละบาท

ในโคลง 11 บาท	มี 1 บาท	ที่มีสัมผัสตั้งกลาวครบถ้วน	ทั้ง 4 บาท
ในโคลง 11 บาท	มี 4 บาท	ที่มีสัมผัสตั้งกลาว	2 บาท
ในโคลง 11 บาท	มี 4 บาท	ที่มีสัมผัสตั้งกลาว	1 บาท
ในโคลง 11 บาท	มี 2 บาท	ที่ไม่มีสัมผัสตั้งกลาวเลย	

ตัวอย่างสัมผัสของคำที่ 1-2 ในวรรคหลังของแต่ละบาท

ปาง <u>เส</u> ด็จ <u>ประ</u> เว <u>ศ</u> ค <u>าว</u>	<u>ชลา</u> ไส <u>ย</u>
ท <u>รง</u> ร <u>ัต</u> น <u>พิ</u> ม <u>าน</u> ไ <u>ช</u> ย	<u>กิง</u> แก <u>ว</u>
พ <u>ริ</u> ง <u>พร</u> อม <u>พ</u> ว <u>ก</u> พ <u>ล</u> ไ <u>กร</u>	<u>แห</u> น <u>แห</u>
เร <u>ื่อ</u> กระ <u>บ</u> วน <u>ค</u> น <u>แพ</u> ร <u>ว</u>	<u>เพ</u> ริ <u>ศ</u> พ <u>ริ</u> ง <u>พ</u> าย <u>ท</u> อง ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

ในบาทแรก ลา สัมผัสกับ โย บบาทที่สอง กิ่ง สัมผัสกับ แก้ว บบาทที่สาม แหน สัมผัสกับ เห และบาทที่สี่ เพรศ สัมผัสกับ พริง

โคลงทั้ง 11 บท ในกาพย์เห่เรือยังมีสัมผัสพยัญชนะในวรรคหน้าของแต่ละบาท ซึ่งรวบรวมได้ดังนี้

- มี 5 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะครบทุกวรรค ในบทเดียวกัน
- มี 4 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ 3 วรรค ในบทเดียวกัน
- มี 1 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ 2 วรรค ในบทเดียวกัน
- มี 1 บท ที่มีสัมผัสพยัญชนะ 1 วรรค ในบทเดียวกัน

ตัวอย่างสัมผัสในวรรคหน้าของแต่ละบาท

<u>กางกรอุมโอบแก้ว</u>	กากี
<u>ปีกกระพือพาศรี</u>	สูงิว
<u>ฉวยฉาบคายนาคี</u>	เป็นเหยื่อ
<u>หางกระหวัดครัดหิว</u>	สูไม่รังเรียง ¹

ในวรรคแรกมีสัมผัสพยัญชนะระหว่าง กาง กร แก้ว และ อุม กับ โอบ

ในวรรคที่ 2 มีสัมผัสพยัญชนะระหว่างพือ กับ พา

ในวรรคที่ 3 มีสัมผัสพยัญชนะระหว่าง ฉวย กับ ฉาบ และ คาย กับ คี

ในวรรคที่ 4 มีสัมผัสพยัญชนะระหว่าง หาง กับ หิว

ดังนั้นโคลงในกาพย์เห่เรือพระนิพนธ์นี้ ลักษณะสัมผัสเด่นน่าจะเป็นสัมผัสพยัญชนะ เพราะในโคลงทั้ง 11 บท ปรากฏว่าจะมีสัมผัสพยัญชนะอยู่แทบทุกวรรค ทุกบาท ในทุกบท และสัมผัสพยัญชนะนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีพระปรีชาสามารถในการนิพนธ์โคลงเป็นอย่างดี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

จากลักษณะเด่นที่กล่าวมาแล้วนี้ พอจะเห็นแล้วว่าในพระนิพนธ์ประเภทกาพย์นั้น ลักษณะสัมผัสเด่นเป็นสัมผัสประเภทสัมผัสสระ และมักจะปรากฏอยู่ในแต่ละวรรคกาพย์ รวมทั้งปรากฏอยู่ในระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลังบาทโท ซึ่งลักษณะเช่นนี้แม้จะปรากฏอยู่ในงานนิพนธ์ของพระศรีมโหสถอยู่บ้าง แต่ก็มีโคปรากฏครบถ้วน ดังในงานพระนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยเฉพาะสัมผัสระหว่างวรรคในบาทโท ซึ่งลักษณะนี้ก็วิสมัยหลังไคยัคเป็นแบบฉบับในการแต่งกาพย์ยานีที่ไพเราะสืบมา เช่น บทพระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเคยมีผู้เข้าใจว่าน่าจะเป็นบทพระนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรด้วย ดังคำอ้างของพระวรวงศ์วิสิฐ ว่า

ที่อ้างตอนนี้ไว้ก็เพื่อเป็นความสันนิษฐานหาความจริง เพราะมีความเห็นวากาพย์หอโคลงของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนี้ ไม่ใช่พระนิพนธ์ของท่านแต่พระองค์เดียว มีพระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยปนอยู่ด้วย เช่น บทกับขาวของกิน มีของหวานและการจัดผลไม้

ตัวอย่าง

ย่าใหญ่ใส่สาระพัด
รสดีควยน้ำปลา

วางจานจืดเหลืออัตร่า
ญี่ปุ่นล้ำย่ายวนใจ¹

แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือไคยอย่างไพเราะ โดยทรงใช้ลักษณะสัมผัสเช่นเดียวกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จึงจะเห็นว่าบาทแรกมีสัมผัสสระระหว่าง ใหญ่ กับ ใส่ และบาทสุดท้ายมีสัมผัสสระ ระหว่าง ล้ำ กับ ย้ำ

¹ พระวรวงศ์วิสิฐ, วรรณคดีไทย (พิมพ์ครั้งที่สองแก้ไขเพิ่มเติม, พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502), หน้า 140-141.

ส่วนตัวอย่างของกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถมีดังนี้

คำขำหมายชี้ค่น้ำ
รองรอยถอยถมหาย

ลยเลือนกล้าคำกลักลาย
ล้นชวดยลอสอเสมอกัน ¹

ลักษณะสัมผัสเด่นประเภทสระ เช่นที่กล่าวว่าเป็นลักษณะของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ซึ่งมีปรากฏอยู่ก่อนแล้วในกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ ก็คือ สัมผัสเด่นในวรรคทั้งสี่วรรค คือ วรรคแรกบาทเอก ไคแก ขาย กับ หมาย วรรคหลังบาทเอก ไคแก กล้า กับ คำ วรรคหน้า บาทโท ไคแก รอย กับ ถอย วรรคหลัง บาทโท ไคแก ลอ กับ สอ และสัมผัสระหว่างวรรคคือระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้า กับ คำที่สองของวรรคหลังบาทโท ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ทรงเลื่อนใหม่มาอยู่คำต้น และลักษณะหลังนี้ ไคกลายเป็นที่นิยมโดยถือตามลักษณะที่ทรงริเริ่มขึ้น

ส่วนโคลงนั้น การเพิ่มสัมผัสระหว่างคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำแรกวรรคหลังในบาทเดียวกัน ไคกลายเป็นที่นิยมเช่นกัน จะเห็นได้จากบทพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวี ก็ยังทรงใช้ลักษณะนี้ในบทพระนิพนธ์ เช่น ตัวอย่างจากลิลิตตะเลงพ่าย ดังนี้

หลังเลอลีลาศเตา	เต็มพณฑ
สพรั่งพิริยทัสคิน	คินมา
พลทันตากษรณิน	เนองเพิ่ม แนวแฮ
เทียวชวชัยปักพานฟ้า	พองเพือยปลายปลิว ²

ลักษณะเด่นซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้ นอกจากสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะแล้ว คำที่ทรงใช้เป็นสัมผัส ล้วนเป็นคำที่มีความหมายสำคัญในแต่ละวรรค ช่วยให้ไคความชัดเจน ทำให้โคลงและกาพย์พระนิพนธ์มีเสียงไพเราะยิ่งนัก

¹ เป็ลื่อง ณ นคร, เรื่องเดิม, หน้า 138.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 349.

4.2 การไต่ถาม

นายตำรา ณ เมืองใต้ ไต่ถามไว้ในหนังสือภาษาและวรรณคดีตอนหนึ่งว่า "หลักทั่วไปในการแต่งกลอน เราเคยยึดสิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ ความและสัมผัส ทั้งสองประการนี้ต้องอาศัยส่วนประกอบอื่น ๆ มิฉะนั้นเราก็ไม่อาจแสดงความให้กระจับจี้ชัดเจน ไม่อาจเล่นสัมผัสให้ไพเราะ หรือมีจังหวะกระเทือนความรู้สึกได้" ¹ และไต่ถามต่อไปว่า ส่วนประกอบอื่นนั้นใดแก่การเลือกสรรคำ โดยกวีจะต้องเข้าใจลักษณะของคำ และเลือกใช้คำที่ให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านใดตามความต้องการของกวี การเล่นคำ การไต่ถามเลียนเสียง ซึ่งเป็นคำที่ให้ความหมายทางเสียง จะช่วยให้ผู้อ่านนึกเห็น ได้ยินเสียง ตามที่กวีต้องการ

พระราชวรพงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงมีพระดำริว่า บทประพันธ์ใดจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ "รส" ของคำประพันธ์นั้น ๆ โดยทรงอ้างไว้ว่า

รสแห่งโคลงอาจจำแนกได้เป็นสองอย่างคือรศคำ และรสความ จะลองชี้แจงตามมติของข้าพเจ้า ยกตัวอย่างเฉพาะโคลงประเภทเดียว แต่ก็กินความไปถึงกวีวิจนะประเภทอื่นด้วย

โคลงที่เรียกว่าไพเราะโดยรศคำ คือโคลงที่ฉจงร้อยกรองถ้อยคำอย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเพลินใจแก่ผู้อ่าน ผู้ยิน ทำให้เกิดปริศนาปราโมทย์ มีอิสระเปรียบเช่นอาหารซึ่งช่างผู้วิเศษปรุงขึ้นอย่างประณีต อาหารชนิดเดียวกันถ้าผู้ปรุงไม่เป็นก็ไม่อร่อย โคลงใดไม่มีรสนี้ (รศคำ) ก็มักทำให้เกิดเบื่อหน่าย เพราะความจืด ความเฝื่อน และความน่ารำคาญอื่น ๆ

¹ นายตำรา ณ เมืองใต้ (นายเปลื้อง ณ นคร), "วรรณคดีวิจักษ์" ภาษาและวรรณคดี (ธนบุรี : บุรินทร์การพิมพ์, 2515), หน้า 345.

โคลงที่เรียกว่าโคลงยรศความ คือโคลงที่ยกเอาใจความน่าฟังมาแต่ง
อาจเป็นใจความดีทั้งเรื่อง ทั้งตอน ทั้งบท หรือแต่เพียงบาทเดียวก็ได้ รศ
ความดีอาจสกิดใจผู้อ่านให้คิด ใ้หนักชม ใ้เห็นจริงตามที่แสดง ใ้มีมื่อ
วาจาที่กล่าว โคลงใดไม่มีรศชนิดนี้ (รศความ) ก็มักจะขึ้นไม่พ้นยอดหญ้า
มีใจความคาด ๆ หรือดั่งที่ฝรั่งเรียกว่าแบน ๆ ถ้าจะเปรียบก็จู่ไปใ้
ตากาด ไม่มีอันใดเป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจเลย

แต่โคลงที่แต่งดีโดยรศความนั้น บางทีก็เอาอย่างมาจากโคลงชนิดเดียว
กันซึ่งผู้อ่านแต่งไว่ก่อน แลซึ่งรู้จักกันจนคุ้นหูคนตาผู้อ่าน เช่นโคลงนิราศ
แต่งใหม่ซึ่งเลียนแบบโคลงนิราศแต่งเก่าเป็นต้น โคลงซึ่งเอาอย่างรศความ
ของผู้อ่านรู้จักกันทั่ว ๆ ไปแลวนั้นไม่เป็นที่สรรเสริญ ถ้าไม่มีรศคำช่วย
ประทั้งไว่ก็มักจะไม่คุมค่าแต่ง ¹

จากข้อความที่ยกมาอย่างนี้ ยืนยันได้ว่า บทประพันธ์ใดก็ตามหากได้รับยกย่องว่าดี
ควรจะประกอบด้วย การเลือกใช้คำดี ความดี นอกเหนือจากลักษณะสัมผัสเด่นที่ผู้วิจัยได้
กล่าวถึงแล้ว

บทพระนิพนธ์ประเภทกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร นอก
จากจะประกอบด้วยสัมผัสเด่นทั้งสระและพยัญชนะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้บทพระนิพนธ์มีความ
ไพเราะจับใจกว่าบทประพันธ์ของกวีอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันแล้ว บทพระนิพนธ์นี้ยังไพเราะ
ด้วยการเลือกสรรคำที่มีความหมายชัดเจน เป็นคำไทยที่เข้าใจง่าย โดยไม่ทรงจนคองการ
สรรหาคำไทยมาใช้ใ้ได้อย่างเหมาะสม ดังจะได่กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

¹ พระราชวรพงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, "ภาคผนวก" สามกรุง
(พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2505), หน้า 310-311.

4.2.1 ภาพยห่อโคลง

ภาพยห่อโคลงประพาสธารโศก

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีพระปรีชาสามารถในการที่จะทรงใช้คำไทยง่าย ๆ แต่ก็ให้อารมณ์และความรู้สึกสะท้อนใจอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนให้ภาพพจน์อย่างเด่นชัด ลักษณะการใช้คำในพระนิพนธ์อาจแยกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ทรงใช้คำไทยง่าย ๆ สั้น ๆ แต่ได้ความชัด ถ้าเป็นคำกริยาก็บอกอาการชัดเจน ถ้าเป็นคำขยายก็ช่วยให้ความแจ่มกระจ่างขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ชมเฝ้าเจ้าคำขลับ	แสงยับยักกลิ่นหอมรวย
ประบาทา <u>า</u> สละสลดวย	คือมณีสีแสงนิล ¹

ตัวอย่างที่ 2

พิศพรรณนะลาตเจ้า	ใครถึง
สุดสวาทผาคผายซึ้ง	อา <u>ห</u> นา
ราบมองควรรพอพิง	ใจโลก
ยวลดฤคิในหลา	คลังคลุมไผ่ฝัน ²

ตัวอย่างที่ 3

เอาจอรอนรทวย	สอาดสวยรวยรูปจริง
นอง <u>า</u> ก <u>ว</u> า <u>า</u> ผู้งหญิง	งามแต่เจ้าเลา <u>า</u> า <u>า</u> โฉม ³

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประวัติและบทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 50.

² เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

อา เป็นกริยาที่ทรงใช้ในตัวอย่างทั้งสามข้างต้นนี้ เป็นคำไทยแท้ ง่าย ๆ แต่กินความหมายชัดเจน -อา เป็นคำไทยที่ใช้ในวรรณคดีไทยโบราณ แปลตามพจนานุกรมว่า ประคับ ตกแต่ง¹ ซึ่งสิ่งใดก็ตามหากมีการประคับและตกแต่งแล้วก็มักจะงามนาคู ดังนั้นกริยา อา ในที่นี้จึงหมายถึงงาม เป็นกริยาที่ใช้ในที่ที่เหมาะสม ให้ความหมายชัดเจน คือ ในกาพย์บทแรกทรงชมชมของนางอันคำขลับ ยาวสรวลยประบำ งามราวนิลมนี้อันวาวแววในโคลงบทต่อมา ทรงพรรณนา "นะลาค" อันงามกว่าของผู้อื่น เป็นส่วนช่วยทำให้ดวงพักตร์ของนางงาม ยวนตา ยวนใจทุกผู้ที่ใครพบเห็นให้ไหลหลง ส่วนกาพย์บทสุดท้าย ทรงแนะนำนางงามกว่าหญิงอื่น ๆ ทั้งสิ้น อา จึงเป็นกริยาสำคัญของความในแต่ละบท และเสียงสระอา ที่ทอดยาวก็ให้ความรู้สึกที่นุ่มนวล อ่อนโยนเป็นอย่างยิ่ง

ตัวอย่างที่ 4

สุขรมย์ชมหม่มไม	เลื่อนล่าน
ชมนกไพรพงสถาน	หลากเหลน
เขาเขียวทุ่งห้วยธาร	รินรี
รมรินลำน้ำ <u>เตน</u>	แกงกองคณิงนาง ²

"เตน" เป็นคำกริยาที่ให้ความหมายลึกซึ้งมีน้ำหนักของคำมากเกินคำบรรยายภาพลำนน้ำที่ไหลเตนโดยมิได้ไหลเรื่อย เอื่อย ๆ ได้ทรงนำมาเปรียบเทียบกับอาการกระโดดโลดเต้นของมนุษย์ อาการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อไม่อาจควบคุมอารมณ์ของตัวเองได้ ลำนน้ำที่ไหลเตนนี้นี้เป็นภาพลำนน้ำที่ไหลเขียว กระทมกระแทกฝั่ง และไหลคดเป็นคลื่น เมื่อทรงทอดพระเนตรความปั่นป่วนของกระแสน้ำกับความปั่นป่วนในพระทัยอันเกิดจากการระลึกถึงนาง คำว่า "ลำน้ำเตน" จึงเป็นคำที่ทรงใช้เหมาะสมและมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 1016.

² ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 79.

ตัวอย่างที่ 5

ไม่เกศคึกเกศนาง	เมื่อสะอางเกล้าผมมวย
กลิ่นรันทนหอมรวย	วากลิ้นเจ้า <u>เปล่า</u> ใจหาย ¹

"เปล่า" ถ้าเป็นกริยาจะแปลว่า วาเหว อางว่าง ถ้าเป็นวิเศษณ์ แปลว่า ว่าง ไม่มีอะไรอื่นนอกจากตัวของมันเอง เช่นปากเปล่า เป็นคำปฏิเสธ แปลว่าไม่มี ไม่เป็น อย่างนั้น ² ในที่นี้เปล่าเป็นคำวิเศษณ์ ปฏิเสธ คำว่า "กลิ่นเจ้า" ให้ความรู้สึก ว่าง เศร้า ไร้ยึดเหนี่ยว มีทั้งความหมายและน้ำหนักให้ความรู้สึก ว่า เมื่อทอดพระเนตรไม่เกศ ขวณให้ทรงระลึกถึงผมของนาง กลิ่นหอมน่าชื่นใจที่รวยรินมาจากผมที่นางเกล้าผมมวยไว้ แต่เมื่อเป็นเพียงไม่เกศเท่านั้นก็ทรงพระทัยหายที่มีไคเป็นผมของนางจริง ๆ คำว่า "เปล่า" เป็นคำปฏิเสธที่ให้ความรู้สึกใจหาย เศร้า และอางว่างยิ่งขึ้น

2. ทรงใช้คำที่ให้ความรู้สึก อารมณ์เป็นคำที่มีน้ำหนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ชมเกศคำซดบ้เจ้า	สาวสลวย
แสงระยับหอมรวย	กลิ่นแก้ว
ละเอียดยล่ียดเสนสววย	ประบา
ค้อมฉนเื้อแล้ว	คลับคล้าแสงนิล ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, เรื่องเดิม, หน้า 608.

³ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวัติและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 50.

"เสียดเสี้ยน" เป็นคำกริยา เสียด แปลว่า เจ็บแทงเข้าไปในเนื้อ เจียดเข้าไป¹ หรือมาจากคำว่า "เบียดเสียด" ซึ่งแปลว่า เสียดเข้าไป ชิดเข้าไป ทิด ยัดเบียด² จะเห็นว่าคำแปลประการหลังนี้ให้ภาพที่มีชีวิต เป็นภาพเส้นผมที่ทั้งดกดำและหนา ให้ความรู้สึกทางสัมผัสว่าเป็นเส้นผมที่นุ่มมือ เส้นผมละเอียด เป็นคำที่ให้ความรู้สึกและเป็นคำที่มีความหมายแจ่มแจ้งไม่น้อย

ตัวอย่างที่ 2

สองโมงหุ่ยหุ่ยเขา	เริ่มคณิ่ง
พีกอกเขา <u>เหงาคดลิ่ง</u>	โศกเศร้า
เวลาเทาพันถึง	จำพราก
กรรมพีกักรรมเจ้า	หากให้เห็นกัน ³

"เหงาคดลิ่ง" คำว่า เหงา ก็คือ คดลิ่ง ก็คือ เพียงคำเดียว ก็ให้อารมณ์แถมอ่านเพียงพอแล้ว คำว่า "เหงา" ให้ความรู้สึกว้าเหว อ่างว่าง เมื่อมีอาการคดลิ่งซึ่งแปลว่า ตกใจ จังจัง ก็ยิ่งเสริมความหมายให้ ซึ่ง เป็นคำที่ให้ความรู้สึกทั้งให้ภาพพจน์ และอารมณ์หวนไหวแถมอ่าน เห็นภาพ คนที่เศร้า เหงา ว้าเหว ซึมเศร้า เลื่อนลอย เป็นการสะท้อนให้เห็นความหม่นหมองของผู้น้อยอย่างแจ่มชัด

ตัวอย่างที่ 3

สองโมงเช้าหึ่งหึ่ง	พดลิ่งกอก <u>เขาเหงา</u>
เวลามาทันเรา	พีกัเจ้าไม่เห็นเลย ⁴

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 928.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 549.

³ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวดีและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 57.

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

"กอดเขาเหงา" กลุ่มคำที่มีทั้งกริยาและนาม รวมกันให้ความรู้สึกในเชิงโศกเศร้า เป็นอย่างดี อากาการกอดเขาเป็นอาการของคนมีความทุกข์ โดยไม่สามารถจะระบายออกมาได้ เมื่อมีคำว่า "เหงา" เพิ่มเข้าไปยิ่งชวนให้เศร้ามากขึ้น

ตัวอย่างที่ 4

บายชายมาหึ่งซำ	ตาฟู
ทุกซเพื่อเจ็ดโฉมทรู	โศกสรอย
นางเคียวเที่ยวทางคู	แคนโลก
แกวพี่น้องสาวนอย	อวยแควนแคนใด ¹

"ตาฟู" เป็นกลุ่มคำซึ่งปัจจุบันไม่มีที่ใช้ ประกอบคตินามคือ "ตา" และกริยา "ฟู" ซึ่งแปลว่า พองขึ้น อัดขึ้น ลอย ไม่ตกต่ำ ² อากาการตาฟู เป็นความหมายที่หมายถึงเอาลักษณะของคนที่ยิ่งใหญ่มา ๆ ด้วยความโศกเศร้า ตาจะบวมแดง ตาฟูจึงหมายถึงตาบวม ผู้อ่านจะเข้าใจในความเศร้า เมื่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรต้องการพรากจากนางผู้มีความงามถึงขนาดทรงเที่ยวตามหานางไปทั่วแผ่นดิน จึงทรงกันแสงจน "ตาฟู" ที่เคียว

ตัวอย่างที่ 5

พรสันต์ณันเนตรนอง	ไกลตา
ชลเนตรนองไยนา	หยดยอย
เรงคิกอนิจจา	ในโลก
โอรุชคลาศคลอย	ปานนี้เป็นใจน ³

¹ ธนิต อัญโพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรพระประวัติและพระนิพนธ์รอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 74.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 679.

³ ธนิต อัญโพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรพระประวัติและพระนิพนธ์รอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 74.

"หยดย่อย" เป็นภาพน้ำตาที่ค่อย ๆ ไหลลงมา ให้ภาพของคนที่ยังใจเจ็บ ๆ แสดงความเศร้าอย่างลึกซึ้ง เป็นความอัดอั้นตันใจ เพราะไม่มีทางออกทางอื่นได้ แต่ปล่อยให้หน้าตาไหลลงมาอย่างช้า ๆ เพียงอย่างเดียว คำว่า "หยดย่อย" เป็นคำที่ให้อารมณ์ได้ลึกซึ้ง

3. ทรงใช้ถ้อยคำหลาย ๆ คำ ซ้อนกันเพื่อขยายความให้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น พระปรีชาสามารถนี้ยากที่จะหาผู้ใดเปรียบได้ เพราะคำที่ทรงใช้เป็นคำไทยสั้น ๆ มิได้เป็นคำคำไทยมาประกอบศัพท์บาลีหรือสันสกฤตเพื่อเป็นการให้คำแปล แต่ศัพท์แต่ละคำจะมีความหมายในตัวเอง และเมื่อนำมาประกอบกันยังให้ความหมายที่ชัดเจน กว้างขวาง ลึกซึ้งยิ่งกว่าเดิม ปลุ่มคำที่ปรากฏอยู่ในโคลงและกาพย์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

พิศพรรณนะลาดเจ้า	ใครถึง
สุดสวาทผาดผายซึ่ง	อาหนา
รามดวงดวงพอพึง	ใจโลก
ยวลฤดีในหลา	คลั่งคลุ้มไผ่ฝัน ¹

"ผาดผายซึ่ง" กริยาและวิเศษณ์ทั้ง 3 ต่างก็มีความหมายที่ชัดเจนในตัวเอง คือ ผาดเป็นกริยา จะแปลว่าผ่านไป ไปเร็ว ปราด ถ้าเป็นวิเศษณ์จะหมายถึง เฝื่อนไม่ชัดเจน ² ผายเป็นกริยาแปลว่า เคลื่อนจากที่ เป็กระบายออก แมะออก แยกออก ³ ซึ่ง เป็นกริยาแปลว่า ทำให้ตั้ง ผึ่งผาย ⁴

¹ ฐนิต อยู่โพธิ์; เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวติและพระนิพนธ์บทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 50.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 622.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 622.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

เมื่อนำมารวมกันให้ความหมายว่า หน้าผากของนางนั้นเป็นส่วนที่งดงาม เพราะมองปราดไปจะเห็นหน้าผากกว้าง เรียบ ติ่ง อันเป็นความงามที่ทำให้ทรง "คลังคลุมไผ่ผืน" จริง ๆ

ตัวอย่างที่ 2

ชมชนงกเงกาทัด	คำเป็นมันกันเจดปลาย
เป็นระเบียบเรียบร้อย	ชายชำเลื่องเยื้องยวดงาม ¹

"ชายชำเลื่อง" เป็นกริยาซ้อน โดยให้ความหมายที่ชัดเจนในตัวเอง และช่วยเสริมให้มีความหมายเด่นชัดยิ่งขึ้น "ชาย" อันมาจาก ชายตา ก็คือ "ชำเลื่อง" ก็คือ หมายถึงการมองอย่างไวที่ท่าของนางงามซึ่งคิ้วก่งเหมือนเกาทัณฑ์ คำชัดเป็นมัน ตกแต่งงาม เป็นเครื่องมือ ในการ "ชาย" และ "ชำเลื่อง" อย่างเหมาะสม

ตัวอย่างที่ 3

พิศนองสองเนตรพริ้ม	เพราคม
ชนเนตรงามสวยสม	สังควย
เมียงมายชายเขยชม	แสนลาก
เป็นโทษหรือเกรงมวย	เชกชร่องมองดู ²

"เมียงมาย" เป็นอาการ "เหลือบแลงาม" ของเจ้าของดวงตาคมเป็นมันปลาบ เหลือบแลไปมาด้วยกริยาของคนมีจริต ซึ่งจะมองหรือจะเมินต้องไวท่า ทรงใช้คำว่า "เมียง" คือ แอบ ล้วน "มาย" คือ เมินไป อาการเมียงมายจึงเป็นอาการของหญิงที่มีจิตน่าเอ็นดู

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 51.

² เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ตัวอย่างที่ 4

พระบาทสมเด็จพระเจ้า	ทรงไกร
เสด็จพยุหยาตราไป	เถื่อนดอง
ธรรโศกช่วยโศกใจ	จักขาด
ควยฟ้าไกลพักตรนอง	<u>ขุนคล้าอกกรม</u> ¹

"ขุนคล้า" เป็นคำที่ทรงเลือกสรรมาในที่นี้ ขุน และ คล้า ต่างก็เป็นวิเศษณ์ มีความหมายคล้ายกันคือ ขุน แปลว่า มัว ไม่นองใส ² ส่วน คล้า แปลว่า ผิวดำ ผิวไม่สดใส มัวหมอง ³ เมื่อนำมารวมกันจะให้ความหมายหนักแน่น ย้ำความหมองมัวไม่แจ่มใสได้อย่างชัดเจน ให้ความรู้สึกเจ็บปวดของอกที่ "ขุนคล้า" ควบความ "กรม" อย่างน่าเห็นใจ

4. ทรงเลือกใช้คำที่มีกำลังตรงเป่าหมายและให้ความรู้สึกได้ดีตั้งข้อความที่ปรากฏในโคลงและกาพย์บางบทที่ยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ชมน้องสองในโยนา	<u>แลมาชายละลายอารมณ์</u>
เพราะพรឹมยิ้มตาคม	เป็นมันเคลือบเหลือบแสงาม ⁴

"ละลายอารมณ์" เป็นกลุ่มคำที่ทรงเลือกใช้ได้อย่างตรงเป่าหมายและให้ความรู้สึกอย่างดี เพราะสิ่งที่จะละลายได้ ตามปกติมักเป็นของแข็ง เช่น หินละลาย น้ำแข็งละลาย เมื่อทรงใช้คำว่าละลายกับอารมณ์ จึงชวนให้รู้สึกว่าร่าอารมณ์เป็นประคุดของแข็ง ปกติควรมี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 207.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

⁴ ชนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวัติและพระนิพนธ์มหร่ายกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 51.

ความหนักแน่น แข็งแกร่ง สิ่งซึ่งจะทำให้อารมณ์เช่นนี้ละลายได้ต้องอาศัยความร้อนค่อนข้างสูง และในทันทีที่พระอารมณ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังต้องละลายไปเพราะอำนาจดวงตาคูงามที่ "เป็นมันเคลือบเหลือบแวววาม" นั้นเอง

ตัวอย่างที่ 2

เพลหาหิงทม	คือ <u>เพลิงรุ่ม</u> สุกกลางใจ
รอนเรียมเทียมรอนไฟ	อีกนามรุ่มกลมเสียบทรวง ¹

"เพลิงรุ่ม" เป็นกลุ่มคำที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความทุกข์รอนกระวนกระวาย พระทัยของพระองค์กับกองเพลิงที่มีไซ่เพียงกำลังลุกโชติช่วงเท่านั้น แต่เพลิงนั้น "รุ่ม" อยู่นั้น คือไม่รอนจืดจนไหม้ไหมว แต่ก็ทรมานอยู่ด้วยความยาวนานของความทุกข์ "เพลิงรุ่ม" จึงเป็นคำที่ตรงเป้าหมาย และให้ความรู้สึกใดคืออย่างยิ่ง

ตัวอย่างที่ 3

กุกกุกสุดเสนต์เจ้า	ไกลตา
เศร่าสรอยทิวโหยหา	ร่ารอง
โฉมเฉลาเจ้าฟ้า	อรเอี่ยม
อนฤทัยแลวนอง	ใครกลั่นใจตาย ²

"ทิวโหยหา" เป็นกลุ่มคำกริยาที่รวมกันแล้วให้ความรู้สึกรุนแรง "ทิว" นั้นคือ ความต้องการอาหาร ส่วน "โหยหา" คือ อากาครว่าครวญถึง ต้องการเห็น ต้องการอยู่ไกล ทรงใช้คำว่า "ทิวโหยหา" นางนั้น ให้ความหมายเด่นชัด ตรงความหมาย และแสดงอารมณ์อย่างรุนแรง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของการใช้คำของเจ้าฟ้าธรรม-
ชิเบศร์คือ ทรงใช้คำที่ให้ความรู้สึกอ่อนหวาน ละเมียดละไม ใฝ่ภาพแสดงความรัก ความ
สนพระทัยในนางอยู่ตลอดเรื่อง ดังที่ทรงกล่าวถึงจริยวัตรอันดีของนางที่ถวายการปรนนิบัติ
ทรงยอมรับว่านางมีความสามารถเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี มีความรู้ในวิชาการอันกุลสตรีพึงรู้
เป็นอย่างดี ซึ่งการยอมรับนี้แสดงว่า ทรงยกย่องนางที่รักถวายพระทัยเสนหาอย่างจริงใจ
และสมควรยิ่ง อันจริยวัตรของนางนั้นทรงอ้างถึงดังนี้

ตัวอย่างที่ 4

โมงหนึ่งคณิงเจ้าเร่ง	สติเพื่อน
เจ้าถวนถักการเรือน	สิ่ง
หญิงใดไม่มีเหมือน	นางเนตร
รจนพกรบการณ	ช่วยตองใจชม ¹

ความสามารถของนางที่รักของพระองค์นั้นถึงขนาด "สิ่ง" งานและ "ชี้" ให้อนุ
ทำได้ จึงเป็นเหตุให้ระลึกถึงนางจน "สติเพื่อน" ไปทีเดียว ส่วนความสามารถด้านการ
ปรุงอาหารนั้นแล้ว นางที่รักของพระองค์ก็มีความสามารถยิ่ง ดังบาทที่ 2 ของโคลงบทหนึ่ง
ว่า

...เครื่องเขาลาของหวาน แต่งไว้... ²

ส่วนการถวายการปรนนิบัติ นางก็สามารถถวายการอยู่งานพักได้อย่างถูกพระทัย
ดังบาทโทของกาพย์ที่ว่า

...เสร็จเจ้าเอามาگران หมอบพัควีพิเกษมสันต ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ตัวอย่างที่ 5

ทูนหนึ่งยอมคลั่งเคลา	เนื้อพี่เจ้าเข้าแนบเนียน
สาวสมอมยอมจุกเทียน	ถือเทียนไว้ให้สุมยา ¹

ตัวอย่างที่ 6

ข้อความที่แสดงถึงความอ่อนหวาน ละเมียดละไม ของความรู้สึกของเจ้าฟ้าธรรม-
ธิเบศรต่อนางผู้เป็นที่รักปรากฏในกาพย์และโคลงต่อไปนี้

ลำควนเจ้าเคสรอย	กรองเป็นสรอยลำควนถวาย
เรียมชมคมสบาย	พี่เอาสรอยหอยคองนาง
ลำควนปลิดกิ่งกาน	สนสาย
กรองสรอยลำควนถวาย	คำเช่า
ชুমคมกลืนสบาย	ใจพี่
เอาสรอยหอยคองเจ้า	แนบหน้าชมนโอม ²

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงตระหนักดีว่า นางผู้เป็นที่รักนั้นมีความจงรักภักดีและเสนาหา
ในพระองค์เพียงใด การกรองมาลัยดอกลำควนถวายนั้น แสดงว่าเพื่อถวายเป็นความจงรักภักดี
ให้ทราบฝ่าละอองพระบาท จึงใคร่กรองสรอยชนิดนี้ขึ้น สรอยลำควนนั้นมิใช่การกรองแบบ
ดอกไม้ธรรมดา นางจะต้องนำคายนมาไขมัดไม้ไต่กลีบตรงต่อโคน การกรองสรอยดอกลำควน
นี้ต้องอาศัยความใจเย็นและมีอเบา เพราะมิฉะนั้น ดอกลำควนจะเฉาและกลีบหลุดได้
ดังนั้นสรอยดอกลำควนสายหนึ่งยอมต้องอาศัยเวลาประดิษฐ์ประคอยเป็นอย่างยิ่ง เจ้าฟ้า-
ธรรมธิเบศรจึงทรง "ชুম" และ "คมกลืน" อย่างสบายพระทัย กริยาที่ทรงกระทำนั้นทั้ง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

ชูสร้อยขึ้นชม แล้วจึงทรงคมกลืนหอมของดอกลำควน จะสร้างความชื่นใจแก่ผู้ถวายสร้อยนี้
เพียงไร ทรงใช้คำง่าย ๆ นั้น เพื่อแสดงว่าใครทรงตอบสนองความรักของนางผู้เป็นที่รัก
ไต่อย่างละมุนละไม และยิ่งกว่านั้นยังทรงเอาสร้อยที่นางถวาย "ห้อยคอเจ้า" เพราะ
ดอกไม้ยอมคู่กับสตรี และทรง "แนบหน้า" และ "ชมโฉม" ทั้งสร้อยและเจ้าของสร้อย
พร้อมกันทีเดียว แสดงให้เห็นว่าทรงใช้คำใดเหมาะสมและถ่ายทอดพระอารมณ์ไต่อย่าง
ละเมียดละไมทีเดียว

ภาพหอโคลงประพาสธารทองแดง

ลักษณะการใช้คำในพระนิพนธ์ภาพหอโคลงประพาสธารทองแดงนี้ ยังทรงรักษา
ลักษณะการใช้คำไทยง่าย ๆ มีความหมายชัดเจน และแม้ว่าพระนิพนธ์นี้จะมีลักษณะเป็น
การบรรยายธรรมชาติ ไม่สู้มีบทรวบรัดอันก็สามารถสรรหาถ้อยคำอันก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือน
ใจได้ลึกซึ้ง แต่ในพระนิพนธ์นี้ก็สามารถที่จะสรรหาถ้อยคำที่ให้ความกระจ่างชัดในการบรรยาย
ให้ได้รับความรู้ในเชิงธรรมชาติอย่างละเอียดถี่ถ้วนซึ่งเป็นการชดเชยที่มีคุณค่าพอกัน ลักษณะ
การใช้คำในพระนิพนธ์เรื่องนี้ มีดังนี้

1. ทรงใช้คำไทยแท้ ง่าย ๆ สั้น ๆ แต่ไต่ความชัดเจนเป็นอย่างดี เช่น ภาพ
บรรยายภาพที่มีกำลังกินน้ำผึ้ง

ตัวอย่างที่ 1

มีหมีพิศำลัับ	ขึ้นไม้ฉับฉับไต่ถึง
เรียวแรงแข็งคางซิง	กัศโพรงไม้ไต่ฉิ่งกิน ¹

คำทุกคำในภาพยบนั้นเป็นคำไทยที่สั้น ง่าย แต่ไต่ความชัดซึ้ง สามารถแยกออก
มาเป็นคำ ๆ เพื่อใช้ไต่ใดๆไต่โดยไม่เสียความ เช่น มี หมี ขึ้น ไม้ ฉับ ฉับ ถึง เป็นต้น คำ
ที่ทรงใช้ทุกคำล้วนไต่ความชัด และบางคำเช่น ฉับ ฉับ ยังไต่ความรู้สึกเหมือนไต่เห็นกริยา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

อาการของหมี่ตัวนั้นที่เดียว ลักษณะการใช้คำเช่นนี้เหมาะอย่างยิ่งในการบรรยายสิ่งสำราญ

2. ทรงใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม ทรงเลียนเสียงคนตรึงโคลงที่ว่า

ตัวอย่างที่ 2

กลองทองตีครุ่มครุ่ม	เค็รเวียง
ท่าตะเต็งเต็งเสียง	ครุ่มครุ่ม
เสียงปรีเรอຍเพียง	กระเวก
แตรนแตรนแตรฝรั่ง	หวิวเสียงสังข์ ¹

"ท่าตะเต็งเต็ง" เป็นเสียงที่ทรงเลียนเสียงกลองชนะ

"แตรนแตรน" เป็นเสียงที่ทรงเลียนเสียงแตรฝรั่ง

"หวิว" เป็นเสียงที่ทรงเลียนเสียงสังข์

นอกจากเลียนเสียงเครื่องดนตรีแล้ว ยังทรงเลียนเสียงธรรมชาติอื่น ๆ เช่น เสียงลม

ตัวอย่างที่ 3

ดิ่งลมชมศุคน	ย่างทราย
คนนั่งตั้งใจหมาย	ยื่นกล้วย
ลมพัดบัคเคี้ยวหาย	วิววิว
พคทศไคไปควย	ควนคลายตามลม ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

"วิววู" คือคำที่ทรงเลียนเสียงลมพัด หากผู้ใดจะสังเกตเสียงลมยามมีพายุพัดจัด เสียงลมพัดผ่านต้นไม้ ใบไม้ จะเกิดเสียงหวีดหวิวซึ่งใกล้เคียงกับเสียง "วิววู" ไม่น้อย และจากโคลงจะเห็นว่า ลมที่พัดมาทำให้สิ่งลมโลกหายไปจากสายตาของคนผู้เฝ้ามอง ดังนั้น ลมที่พัดมาจะพัดเร็วและแรง เสียงที่เกิดจึงดัง "วิววู" เช่นที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์ไว้

ทรงเลียนเสียงสัตว์ใดไม่ว่าจะเป็นสัตว์คู่ร้าย ขนาดเล็กใหญ่เพียงไร เช่น

ตัวอย่างที่ 4

เสื่อโคร่งยงปีบเปรี๊ยะ แอบโจนเจียงเสียงฟังก้าว
รายยวดหนวดเพราพั้ว ล่องเล็บเล่นแผ่นไผ่นผาย ¹

"ปีบ" คือเสียงร้องของเสื่อโคร่ง

ตัวอย่างที่ 5

ฝูงฟานผานเถื่อนถอง เค็รเปิบร้องก่องพงไพร
เที่ยวกินถิ่นฐานโค มีน้ำหนุอาอาหารเนา ²

"เปิบ" คือเสียงร้องของเนื้อทราย กวาง ซึ่งเป็นสัตว์ประเภทกินหญ้า

ตัวอย่างที่ 6

ฝูงซางสลางใหญ่ผอย ฟังพलय
ทอกโทนพินายหลาย สำถวน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

ทองแดงเผือกเนียมราย
ลงทานำคำป่วน

ในเหล่า
เลนร่องฮุมแปรน¹

"ฮุมแปรน" คือเสียงร้องของช้าง

ตัวอย่างที่ 7

นกกะเรียนเวียนลงหนอง
ริมทุ่งกระทงลอยแพ

ตรอมเที่ยวย่องร้องแกรแกร
เคียดคาชแผลเหลือหลาย²

"แกรแกร" คือเสียงที่ทรงเลียนเสียงนกกะเรียน

เสียงที่ทรงเลียนเหล่านี้ใกล้เคียงกับเสียงตามธรรมชาติมาก ทรงนำมาใช้อย่างเหมาะสมควย คือ ไม่ทรงเลียนเสียงสัตว์ทุกชนิด แต่เลือกเพียงบางชนิดเท่านั้น และที่สำคัญก็คือเป็นการแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่ทรงช่างสังเกต ทรงรอบรู้กว้างขวางและอย่างลึกซึ้งควย

3. ทรงใช้คำขยายที่ช่วยให้คำที่ถูกขยายเด่นชัดขึ้น โดยคำที่ขยายแต่ละคำจะมีความหมายของตัวเองอยู่แล้ว นอกจากนี้ วิธีนำคำมาเรียง ๆ กันหลาย ๆ คำ โดยทุกคำช่วยขยายคำ ๆ เดียวกัน เป็นลักษณะที่ทรงทำได้ดียิ่ง เช่น

ตัวอย่างที่ 1

นักสนมกรมขแมเจ้า
ชขวางกูปดาวราย
พักตราผองใสสาย
นงหมโอดงผา

ทั้งหลาย
แจมหนา
สุดสวาท
อรามริวทองพราย³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

"ทองพราย" เป็นคำที่ทรงเลือกมาใช้อธิบายความงามของผ้านุ่งของนางว่า งาม เป็นริ้วทอง มีประกายวูบวาบ แสดงว่าผ้านุ่งไขทองเป็นผืนที่ทอด้วยคั่นเงินคั่นทอง "พราย" จึงเป็นคำที่ไชชยาย "ทอง" ว่าทองนั้นมีความแวววาวเพียงใดนั่นเอง

ตัวอย่างที่ 2

เสื่อโคร่งยงบีบเปรียง แอบโจนเจียงเสียงฟังกั่ว
รายยวดหนวดเพราพั่ว ลองเล็บเลนเณโนนผาย ¹

"รายยวด" เป็นการอธิบายลักษณะนิสัยของเสื่อโคร่ง ยวด แปลว่า ที่สุด ² จึงช่วยขยายคำว่า "ราย" ให้เห็นว่าเสื่อโคร่งนั้นครุรายจนต้องไขคำว่า "ยวด" เขาขยาย นั้นเพียว

ตัวอย่างที่ 3

โคแดงแจงอยู่ลอม กินเกลี้ยง
 ยืนเป็นหย่อมพยอมเปรียง พรังหนา
 ลูกนอยคอยตามเคียง แนมแม่
 เทียวได้มรบัคักคหญา ออนอวนปลายเคลีย ³

"ออนอวน" ทรงบรรยายลักษณะของหนุว่าน่ากินเพียงไร แมคนจะไม่กินหนุ แต่จากการใช้คำของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ก็ทำให้เกิดความรู้สึกว่า หนุอันนี้จะอร่อยไม่น้อย วัวแดงที่เต็มหนุ "ออนอวน" ที่ "ปลายเคลีย" อยู่กับพื้นดินนั้น คงชุ่มฉ่ำน้ำอิจฉาพุ่งวัวแดง ไม่น้อย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 735.

³ ชนิต อู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ประวัติและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 112.

ตัวอย่างที่ 4

นักสนมกรมชแมมี ชีช่างกบรูปโลมใจ
 พักตราอายงไส นุ่งหมโไอโสภาจริง ¹

"อายงไส" ลักษณะของพักตรานั้นน่าเอ็นดู สดใส โดยทรงใช้คำว่า "อายงไส" ขยาย "อา" ทำให้เห็นภาพดวงหน้าที่อ่อนใส ตกแต่งด้วยสะอาดตา มีความขาว อ่อง นวล ใส กระจ่าง ดวงหน้าเช่นนี้จะงามสักปานใด เป็นความงามที่ดูชื่นใจ บริสุทธิ์ ชวนให้ดูพบเห็นสบายตาเป็นอย่างยิ่ง

4. ทรงใช้คำไทยที่เมื่อรวมกันเข้าแล้วให้ความหมายที่แปลกไปกว่าเดิม เช่น คำว่า "สองนิ้ว" ในโคลงต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

สุขเกษมเปรมหน้าเหลือบ ลืมหลัง
 แสนสนุกปลุกใจหวัง วังหรี
 เคิรรายฉายฉันยัง ชายป่า
 หวรวอรนชันช สองนิ้วชวนแล ²

"สองนิ้ว" เป็นกิริยาของชาววังที่ไม่เคยพบไม่เคยเห็นสิ่งที่อยู่ตามป่าเขา เมื่อเห็นสิ่งใดก็พากันตื่นเต้น พากัน "สองนิ้ว" ชวนให้เพื่อน ๆ คุ สอง เป็นกิริยา แปลว่า มุงมอง ทำให้เห็น หรือ สว่างโดยสิ่งที่มีแสง ³ สองนิ้วจึงเกิดเป็นความหมายว่า ชันนิ้ว คือ คุยการใช้นิ้วชี้ชวนให้เพื่อนดูสิ่งแปลก ๆ ในป่า การชันนิ้วก็เหมือนกับนิ้วนั้นทำให้มอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 884.

เห็นสิ่งที่ไม่เห็นมาก่อน จึงเป็นคำที่สันนิษฐานหาความหมายได้ไม่ยากนัก และยังให้ภาพชัดเจน ให้ความรู้สึกถึงความคึกคักของชาววังที่ออกไปเที่ยวป่าได้อย่างดี

5. ทรงใช้คำกริยาที่แสดงให้เห็นอาการชัดเจน และทรงใช้คำกริยาซ้อน ๆ กัน โดยคำกริยาแต่ละคำจะช่วยเสริมความให้ชัดเจนขึ้น เช่น

ตัวอย่างที่ 1 กาทหจ ทอโกลง จงฝตาง ทอวแดง

ฝูงลิงยวมยวบย	พวาทนา
ฝูงชนมีกหา	เปลวซาง
ฝูงคางหวางพฤกษา	มาสุ
ครอกครอกไลไขวควาง	<u>โกลดเลี้ยวโจนปลิว</u> ¹

"โกลดเลี้ยวโจนปลิว" เป็นกริยาของฝูงคางที่โกลดไปมาอยู่ระหว่างต้นไม้ โดยใช้กริยา โกลด หรือ กระโถด โจนโจน ² เลี้ยว เป็นกริยา แปลว่า หักแยกจากทางตรง ³ ส่วน ปลิว เป็นกริยา แปลว่า ลอยตามลม ถูกลมพัดไป ⁴ กริยาที่ซ้อนกันอยู่นี้ล้วนเป็นกริยาของ ลิง ชนนี้ และ คาง ที่กระโดดจากต้นไม้คนหนึ่งไปยังต้นไม้อีกคนหนึ่งได้อย่างว่องไว เหมือนถูกลมพัด และยังสามารถเปลี่ยนทิศทาง ขณะลอยตัวอยู่กลางอากาศได้อีกด้วย

ตัวอย่างที่ 2

งเขี้ยวแลเหลื่อมพน	พิศพลัน
ตุกแกคางแซงขยัน	คาบไว

¹ ธนิต อัญโพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวติและพระนิพนธ์พระรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 116.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 818.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 816.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 584.

กั๑งง๑เร๑งพ๑น
ปากอ๑งจ๑งไ๑

ชน๑ค๑ค๑เร๑บ๑ค
ล๑าก๑ล๑วง๑ค๑บ๑ก๑น ¹

"ล๑าก๑ล๑วง" เ๑น๑ก๑ร๑ย๑า๑ของ๑ง๑เ๑ย๑ว๑ก๑บ๑ค๑ก๑แ๑ก เ๑ม๑ง๑เ๑ย๑ว๑ท๑อ๑ส๑เ๑า๑ชน๑ะ๑ค๑ก๑แ๑ก๑ไ๑ค๑
จ๑ง "ล๑าก๑ล๑วง" เ๑า๑ค๑บ๑ม๑าก๑น ง๑น๑น๑ต๑อง๑ออก๑แ๑ง๑ม๑าก เ๑น๑ใ๑ค๑จ๑าก๑ค๑า๑ว๑า "ล๑าก" แ๑ล๑ว๑า
ค๑ง น๑ค๑ ๑ู๑ ล๑าม๑ไป โย๑ง๑ไป ² ส๑ว๑น "ล๑วง" แ๑ล๑ว๑า เ๑า๑ม๑ือ๑ส๑อด๑เ๑า๑ไป๑น๑ที่๑ข๑ง๑
เ๑น๑น๑ ³ ใน๑ที่๑น๑ "ล๑าก๑ล๑วง" เ๑น๑ก๑ร๑ย๑า๑ที่๑ง๑เ๑า๑ห๑้ว๑ส๑อด๑เ๑า๑ไป๑น๑ปาก๑ค๑ก๑แ๑ก แ๑ล๑ว๑ค๑ง๑เ๑า๑ค๑บ๑
ค๑ก๑แ๑ค๑ค๑ป๑าก๑ออก๑มา แ๑ล๑ค๑ง๑ใ๑เ๑น๑ภ๑า๑พ๑ง๑ที่๑ต๑อง๑พ๑ย๑า๑ม๑แ๑ล๑ะ๑ออก๑แ๑ง๑ม๑าก๑เ๑ย๑ง๑ใ๑ค๑จ๑ง๑ท๑ำ๑การ๑
เ๑น๑น๑น๑ใ๑ค๑ส๑ำ๑ร๑ะ๑จ๑ ซึ่ง๑เ๑น๑ใ๑ค๑จ๑าก๑ค๑า๑ว๑า "ล๑าก๑ล๑วง" น๑เ๑ง

๑๑ว๑ย๑าง๑ที่๑ 3

น๑ก๑ค๑ค๑อ๑า๑จ๑ส๑
ง๑โ๑น๑พ๑ง๑พ๑าน๑ห๑ว๑ง

พ๑บ๑ง๑เ๑า๑เ๑า๑ป๑ีก๑บ๑ง
จ๑จะ๑ข๑บ๑ค๑ค๑บ๑ร๑อด๑เ๑ล๑ย ⁴ *

"ข๑บ๑ค๑ค๑" เ๑น๑ก๑ร๑ย๑า๑ของ๑ง๑ที่๑พ๑ย๑า๑ม๑จ๑ะ๑ท๑ำ๑ร๑าย๑น๑ก๑ค๑ใ๑ห๑้๑ไ๑ค๑ ค๑า๑ว๑า "ข๑บ" แ๑ล๑ว๑า
ก๑ค๑ เ๑า๑พ๑ัน๑เน๑น ⁵ ส๑ว๑น "ค๑ค๑" แ๑ล๑ว๑า ข๑บ ก๑ค๑ เ๑า๑ป๑าก๑ง๑บ๑ หรือ๑ จ๑ก๑เ๑น๑อ๑ย ⁶ แม๑ค๑
แ๑ล๑จ๑ะ๑ค๑ล๑าย๑ก๑น แ๑ค๑ค๑า๑ห๑ง๑ส๑อง๑ใ๑ห๑้๑ค๑ว๑ม๑ร๑ู๑ส๑ี๑ก๑ต๑าง๑ก๑น ค๑ือ ข๑บ จ๑ะ๑ใ๑ห๑้๑ค๑ว๑ม๑ร๑ู๑ส๑ี๑ก๑ว๑า๑เ๑น๑การ๑ก๑ระ๑
ท๑ำ๑ที่๑ร๑ุน๑แ๑ง เ๑า๑จ๑ริง๑เ๑า๑จ๑ง ส๑ว๑น ค๑ค๑ ใ๑ห๑้๑ค๑ว๑ม๑ร๑ู๑ส๑ี๑ก๑ว๑า๑ไม๑เ๑า๑จ๑ริง๑น๑ก๑ มี๑ล๑ั๑ข๑ณะ๑แ๑ส๑ค๑ง๑ว๑า
ก๑ระ๑ท๑ำ๑ย๑าง๑มี๑เ๑ล๑ห๑้๑เ๑ล๑ย๑ม อ๑การ๑ของ๑ง๑เ๑ื่อ๑ท๑อ๑ส๑ก๑บ๑ค๑น๑หรือ๑ส๑ั๑ว๑ ม๑ัน๑จ๑ะ๑ใ๑ห๑้๑ก๑ร๑ย๑า ข๑บ แ๑ล๑ะ

¹ ธ๑น๑ิต อ๑ยุ๑โ๑ธ๑ี, เ๑า๑ฟ๑า๑ช๑ร๑ม๑ธ๑ิ๑เบ๑ศ๑พระ๑ร๑ะ๑ว๑ค๑ิ๑แ๑ล๑ะ๑พระ๑น๑ิ๑พน๑ธ๑ม๑ท๑ร๑อย๑ก๑ร๑อง,
เร๑อง๑เ๑ิม, หน๑า 121.

² พ๑จน๑าน๑น๑ุ๑กรม๑ฉ๑บ๑บ๑ราช๑บ๑น๑พิ๑ติ๑ย๑ส๑ถ๑าน๑พ๑ุ๑ท๑ศ๑ก๑ร๑าช 2493, เร๑อง๑เ๑ิม, หน๑า 798.

³ เร๑อง๑เ๑ีย๑ว๑ก๑น, หน๑า 790.

⁴ ธ๑น๑ิต อ๑ยุ๑โ๑ธ๑ี, เ๑า๑ฟ๑า๑ช๑ร๑ม๑ธ๑ิ๑เบ๑ศ๑พระ๑ร๑ะ๑ว๑ค๑ิ๑แ๑ล๑ะ๑พระ๑น๑ิ๑พน๑ธ๑ม๑ท๑ร๑อย๑ก๑ร๑อง,
เร๑อง๑เ๑ิม, หน๑า 124.

⁵ พ๑จน๑าน๑น๑ุ๑กรม๑ฉ๑บ๑บ๑ราช๑บ๑น๑พิ๑ติ๑ย๑ส๑ถ๑าน๑พ๑ุ๑ท๑ศ๑ก๑ร๑าช 2493, เร๑อง๑เ๑ิม, หน๑า 179.

⁶ เร๑อง๑เ๑ีย๑ว๑ก๑น, หน๑า 395.

ทอด คือบางครั้งจะเอาจริงเอาจัง กัดจริง ๆ แต่บางครั้งหากไม่ได้จริงๆ จะถอยออกมา
หลังจากทำที่จะกัด เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงสังเกตกริยาเช่นนี้ของงู จึงทรงเลือกใช้คำได้
เหมาะสม โดยเฉพาะการใช้กริยาซ้อน ๆ กัน ช่วยให้ข้อความเด่นชัดยิ่งขึ้น

ตัวอย่างที่ 4

หมากมวงคืบหามไ้	ปอกฝาน
งาป็น้ำปลาจาน	จุ่มจุ่ม
นึ่งลอมหอมกีนกราน	กินออย
เข้คพื้นผ่นหน้าย้ม	อิม้ออนราถอย 1

"จุ่มจุ่ม" เป็นกริยาของสาวชาววังที่กินมะม่วงน้ำปลาหวาน กริยาจุ่ม แปลว่า
เอาของที่มกลงไปในของเหลว 2 จุ่ม เป็นกริยาแปลว่า ทิ่ม ชุบ 3 กริยาทั้ง จุ่มและจุ่ม
เป็นกริยาที่ให้ภาพสาวชาววังที่รวมวงกันกินมะม่วงน้ำปลาหวานหรือจิ้มกะปิ ใค้อย่างดี บาง
คนเพียงแค่มจุ่ม อันเป็นกริยาที่ไม่เอาจริงเอาจังนัก ค่อนข้างฉาบฉวย ไว้ท่า ส่วนจุ่มนั้น
เป็นกริยาของสาวชาววังที่ไม่ไว้ที่ท่า มุ่งแสดงความเอร็ดอร่อยของมะม่วงน้ำปลาหวานเป็น
สำคัญ

จากข้อความที่อ้างมาข้างต้น จะเห็นว่าลักษณะการใช้คำ การเลือกสรรคำ ของ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังคงเป็นลักษณะเกี่ยวกับการใช้คำในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก คือ
เป็นคำไทยล้วน ๆ ทรงใช้คำไทยหลาย ๆ คำ เน้นคำที่ให้อารมณ์และให้ภาพชัดเจน ดัง
นั้นแม้กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงจะไม่มีลักษณะพรรณนาเชิงสังวาส แต่ก็เป็นวรรณคดี
ที่ให้ความเพลิดเพลินในการอ่านการฟังไม่น้อย

1 ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรพระประวัติและพระนิพนธ์ทวยกรอง,
เรื่องเดิม, หน้า 135.

2 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 299.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 296.

4.2.2 กายเหวเรือ

พระนิพนธ์กายเหวเรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มีความไพเราะใน
กระบวนกาพย์คำไม้มิ่งหย่อนไปกว่ากาพย์ห่อโคลงที่ไคล่กล่าวถึงแล้วข้างตน เจ้าฟ้าธรรม-
ธิเบศรยังทรงรักษาการไว้คำไทยง่าย ๆ ความหมายซึ่ง ดังนี้

1. ทรงไว้คำไทยง่าย ๆ แสดงอารมณ์ซึ้งเจน เป็นคำที่มีความหมายอยู่ในตัว
เช่น

ตัวอย่างที่ 1

แกมซ่าซ่าไคร <u>ทอง</u>	อันแกมนองซ่าเพราะชม
ปลาทุก ทุก <u>ชอก</u> ตรม	เหมือนทุกขพิที่จากนาง ¹

ตัวอย่างที่ 2

เน <u>้อ</u> ออนออน <u>แ</u> ซ <u>้อ</u>	เน <u>้อ</u> นองหรือ <u>อน</u> ท <u>ัง</u> กาย
ไคร <u>ทอง</u> ของ <u>จิต</u> ชาย	ไม <u>ว</u> าย <u>น</u> ึก <u>ต</u> ร <u>ีก</u> ต <u>ริง</u> ท <u>รวง</u> ²

"ทอง" เป็นคำไทยที่ให้อารมณ์ แสดงออกถึงความละเมียดละไมของผู้ทำกริยา
เพราะ "ทอง" แปลว่า ถู ³ ในที่นี้หมายถึงสัมผัส แต่เป็นสัมผัสที่แผ่วเบา ภายทอความ
รู้สึกห่วงแหน และทำให้เห็นซึ้งว่านางผู้เป็นที่รักของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนั้น มีค่าและบอบ-
บางเพียงไร แม้เพียงถูกสัมผัสอย่างแผ่วเบา ก็อาจจะชอกช้ำได้

¹ ธนิต อยู๋โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร พระประวัติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง,
เรื่องเดิม, หน้า 27.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 395.

ตัวอย่างที่ 3

ยามสองของยามย่า
เสียงปี่มโหรีวงเครื่อง

ทุกคืนย่าออกเอง
เหมือนเรียนคร่ำรำครวญนาน ¹

"ย่า" เป็นกริยา แปลว่า เหยียบลงซ้ำ ๆ ตีกลองหรือฆ้องถี่ ๆ หลายครั้ง เพื่อบอกเวลาสำหรับเปลี่ยนยาม ² ทรงเลือกใช้คำว่า "ย่า" เป็นการวาดภาพที่ผู้อ่านสามารถติดตามมโนภาพของพระองค์ได้ชัดเจน การย่าของก็คือการใช้ไม้ตีหรือเหวี่ยงลงบนฆ้องหรือกลอง อันใกล้เคียงกับลักษณะของคนที่มีความทุกขี้ความคับใจ เศร้าโศก มักทำอาการอย่างหนึ่งที่เรียกว่า "ตีกอกชกหัว" การตีฆ้องกับการตีกอก จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นการที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงไต่ขิ้นเสียง "ย่าของ" แสดงว่าเวลาไต่ขิ้นไปอีกแล้ว และไต่ทรงห่างจากนางเป็นเวลายาวนานอีกยามหนึ่งแล้ว ซึ่งชวนให้ทรง "ย่าออก" ของพระองค์เอง กริยา "ย่า" จึงเป็นกริยาที่ทรงเลือกสรรมาอย่างเหมาะสม

ตัวอย่างที่ 4

เพร่ากายวายเสพยรส
อิมทุกขอิมชลดนา

แสนกำสรคอคโธชา
อิมโศกานานองชล ³

¹ ธนิต อยู๋โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติกวีและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 44.

² พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 395.

³ ธนิต อยู๋โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติกวีและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 44.

"อืม" เป็นกริยาแปลว่า เติมแล้ว พอแล้ว ¹ ทรงเลือกใช้กริยานี้กับความทุกข์ โศก แทนที่จะใช้กับอาหาร แม้จะนั่นคำว่า "อืม" นี้ ก็สามารถทำให้ทุกคนเข้าใจและ รู้ซึ่งคำว่า เป็นอาการเช่นไร เมื่อนำมาใช้กับความทุกข์ จึงได้ความกระจ่าง ยามอืม อาหารเป็นเวลาที่ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว ไม่ท้ออาหารหนักหรืออาหารว่าง แม้แต่ขนมหวาน หรือน้ำ เป็นสภาวะของความสุข แต่ถาตรงกันข้าม "อืม" ในที่นี้หมายถึงอืมความทุกข์แล้ว ย่อมหมายถึงว่า ทรงเปี่ยมไปควยความทุกข์ ไม่อาจจะทุกข์ได้มากกว่านี้อีกแล้ว แสดงว่า ความทุกข์ที่ทรงได้รับนั้นยิ่งใหญ่มากเกินคำพรรณนา จึงทรงใช้คำว่า "อืม" เป็นการทำให้ ผู้อ่านเข้าใจพระอารมณ์ของพระองค์ควยค่างาย ๆ นี้เอง

2. ทรงเลือกใช้คำเพื่อบรรยายสิ่งต่าง ๆ ใดอย่างเหมาะสมตามลักษณะของ สิ่งนั้น ๆ เช่น การทรงพรรณนาอาการของปลา ของนก ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ปลาสร้อยลอยลงชล	วายเวียนวนปนกันไป
เหมือนสร้อยทรงทรมวย	ไม่เห็นเจ้าเศร้ายวาย ²

"ลอยลง" เป็นคำกริยาที่ทรงใช้บรรยายปลาสร้อย ปลาตัวเล็ก ๆ ที่ชอบอาศัย อยู่เป็นฝูง เวลาเคลื่อนที่ไปก็จะไปกันเป็นกลุ่ม เพื่อมองดูการเคลื่อนไหวของฝูงปลาสร้อย จะมีลักษณะตรงกับคำว่า "ลอยลง" จริง ๆ เป็นการเคลื่อนที่ไปอย่างราบรื่น นุ่มนวล ไม่ รีบร้อน อันทำให้เกิดความรู้สึกสับสนวุ่นวายแต่อย่างใด

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 1031.

² ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวิติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 28.

ตัวอย่างที่ 2

คุณเฒ่าเจ้าจ๋อ
ไฟเพราะเพราะกังวาน

สนั่นกองซ้องเสียงหวาน
ปานเสียงนอกร่องสังขาย¹

"เจ้าจ๋อ" เป็นกิริยาของนกคุเหว่าที่เกาะนิ่ง ๆ ทำที่ท่าซบเซา แต่ปากก็ร้องควยเสียงไฟเพราะ เป็นการเลือกใช้คำที่ให้ความขัดแย้งกันในที่ แต่ถูกต้องสมจริงตามธรรมชาติของนกคุเหว่าซึ่งมักจะมีที่ท่าซบเซาอยู่เป็นนิจ

3. ทรงเลือกใช้คำขยายโคเหมาะสมควร ช่วยเสริมให้โคความมากขึ้น ดังเช่นคำที่ทรงใช้ในกาพย์และโคลงบางบทที่ยกมาข้างต่อไป

ตัวอย่างที่ 1

เรือชายชมมิ่งไม้
เปล็ดคอกออกแถมกัน

ริมท่าไสวหลากหลายพรรณ
ส่งกลิ่นเกลี้ยงเพียงกลิ่นสมร²

"กลิ่นเกลี้ยง" เป็นกลุ่มคำที่มีความหมายชวนฉงน เพราะคำว่าเกลี้ยง ซึ่งเป็นวิเศษณ์ แปลว่า ไม้ขรุขระ หมด ไม้เหลือ ไม้มีคิคอยู่³ หากขยายกลิ่น น่าจะหมายถึง ไม้มีกลิ่น แต่กลิ่นเกลี้ยงในที่นี้จะหมายถึงกลิ่นไม้ขรุขระ คือเป็นกลิ่นที่กลมกลืนกันดี น่าชื่นใจ มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ เป็นกลิ่นหอมของดอกไม้หลายชนิดผสมผสานกัน รวยรินมาอย่างน่าชื่นใจ ก็โคความดี และเป็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ควย ที่ทรงเลือกสรรคำขยายที่กินความกว้างขวาง ชัดเจน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 161.

ตัวอย่างที่ 2

เรือชายขมมิ่งไม้	มีพรรณ
วิมทาสาครคันธ	กลิ่นเกลี้ยง
เปล็ดคอกออกแถมกัน	ชูชอ
หอมหื่นวันรสเพียง	กลิ่นเนื่อนวลนาง ¹

"หอมหื่น" เป็นคำที่ทรงไขถายทอดกลิ่นหอมของดอกไม้ที่ทำให้เกิดความอยาก ความทะยานใจในความรัก ใคอย่างเหมาะสม ปกติคำที่ขยาย หอม มักบอกขนาดความหอม เช่น หอมมาก หอมน้อย หอมอ่อน ๆ ลักษณะความหอม เช่น หอมหวาน แต่คำว่า "หื่น" ที่แปลว่า เหมิใจ แรงอยาก ² เมื่อทรงนำมาขยาย กลิ่นหอม ซึ่งให้ความหมายกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะหอมหื่น นั้นหมายถึงกลิ่นดอกไม้หอมนั้น เหมือนกลิ่นหอมของเนื่อนาง เมื่อทรงคมกลิ่นดอกไม้เช่นนั้นทำให้ทรงทวีความเหมิใจ ทะยานใจ คิดถึงและต้องการนางยิ่งขึ้น

ตัวอย่างที่ 3

เห็นผู้ยู่ร่าฟ่อน	คิมบึงอรรอนร่ากราย
สรอยทองย่องเยื้องชาย	เหมื่อนสายสวาทนาคนวยจร ³

"ย่องเยื้องชาย" เป็นกริยาเดินของนกสรอยทอง ทรงนำมาเปรียบกับ "นาคนวยจร" ของนาง กริยาทั้ง 3 คำนั้น มีคำแปลดังนี้

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวิติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเคิม, หน้า 29.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเคิม, หน้า 966.

³ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวิติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเคิม, หน้า 31.

ยอง แปลว่า เดินอย่างไข้ปลายเท้าจกลงเบา ๆ ¹
 เยื้อง แปลว่า เอี้ยว เลี้ยวไป เดินอย่างไวที่ท่า ²
 ชาย แปลว่า ชำเลือง เช่น ชายตา เดินเลี้ยงเคียงไป
 เช่น ชายไปคู ³

คำกริยาทั้ง 3 ในที่นี้ หมายถึงการเคลื่อนไหวโดยใช้เท้า กิริยา ยองเป็นกิริยา
 ที่เน้นถึงความนุ่มนวลของการเดิน "ยอง" อาจจะหมายถึงการเดินใหม่เสียงน้อยที่สุด เพื่อ
 แอบจากสายตาคาของผู้อื่น ซึ่งใกล้เคียงกับความหมายของกิริยา "ชาย" ส่วน เยื้อง นั้น
 ใ้ภาพการเดินอย่างมีที่ท่า หากจะรวมความว่า "ยองเยื้องชาย" หมายถึงการเดินอย่างมี
 ส่าง มีท่าทางนุ่มนวล และมีเสียงน้อยที่สุด อันเป็นกริยางาม ตรงกับ "นาคนวนจร" ของ
 นาง และหากจะยึดความหมายของกิริยา "ชาย" ว่า ชำเลือง ก็มีไ้ทำให้ความไพเราะ
 และความเหมาะสมของการเลือกสรรคำนึกไป เพราะอาการเดินอย่างมีท่าทางควยความ
 นุ่มนวล จรดปลายเท้าอย่างแผ่วเบา พลังก็ชายตาคูผู้คนนั้น เป็นกิริยาที่เหมาะสมกับคำว่า
 "นาคนวนจร" เช่นกัน อาการเดินพลางชายตาคูพลางเป็นอาการของนางผู้งดงามและ
 ตระหนักถึงความงามของนางควย ดังนั้น การเลือกสรรคำมาใช้ขยายกันนี้ จึงเป็นคำที่ไ้
 ความหมายกว้างขวางยิ่ง

ตัวอย่างที่ 4

ลมพัดกลัดเมฆเกลื่อน พัดลั่นเลื่อนแถบแสงพราย
 วลาหกตกไปรยปราย สายลั่นร่อนทองธารา ⁴

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 736.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 749.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทรงรอยกรอง,
เรื่องเดิม, หน้า 382.

"กลัดเมฆ" เป็นโวหารเชิงเปรียบเทียบ คำว่า "กลัด" แปลว่า ชัด ปัก โดยเปรียบเทียบอาการที่หนองตั้งอยู่วากลัดหนอง¹ กลัดเมฆ อาจเทียบได้กับการกลัดหนอง คือ เมฆที่ลมพัดลอยขวางอยู่เต็มท้องฟ้า เป็นภาพก่อนเกิดพายุ คือเมฆหนาสีคล้ำ ทะมึน ลอยลิวต่ำลง ๆ จนเต็มท้องฟ้า เมื่อเห็นภาพนี้จะทำให้เกิดความไม่สบายใจ เศร้าใจ "กลัด" ไซ้กับบาดแผล หรือ ฝี ควย คือไซ้คำว่า "กลัดหนอง" เป็นลักษณะของแผลที่เริ่มมีหนองสีม่วงคล้ำ แผลจะมีสีช้ำ ๆ และเจ็บปวดคัน การกลัดหนองของแผลนี้ ถูกนำไปเทียบกับความทุกข์ระทม โดยเปรียบเทียบว่า "ออกกลัดหนอง" คนที่จะ "ออกกลัดหนอง" ได้คือคนที่มีความทุกข์ แต่ต้องเก็บงำไว้ในอก เปิดเผยให้ใครรู้ไม่ได้ เมื่อทรงใช้คำว่า "กลัดเมฆ" จึงพลอยทำให้ผู้อ่านเข้าใจพระประสงค์ที่ตอ้งการถ่ายทอดความหม่นหมอง เจ็บช้ำ เศร้าใจ ควยภาพเมฆคล้ำเต็มท้องฟ้าในเอง

4. ทรงสามารถที่จะใช้ถ้อยคำอันไม่ซ้ำกันในการบรรยายสิ่งที่เป็นสิ่งเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันได้เป็นอย่างดี *

ในบทเห่เรือแต่ละตอนเมื่อถึงบทชมไม้ จะทรงพรรณนาถึงพันธุ์ไม้มิซึ่งยอมต้องทรงกล่าวถึง กลิ่นหอม รูปร่าง และเมื่อทรงกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ ยอมต้องทรงจนต่อการสรรหาคำมาใช้บ้าง แต่มิได้เป็นเช่นนั้น ทรงสามารถสรรหาคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมมาชมยิ่ง เช่นทรงกล่าวถึงความหอมของดอกไม้ต่างกันไป และคำที่ทรงเลือกใช้ก็ตรงความหมายและให้ความรู้สึกเป็นอย่างยิ่ง

ตัวอย่างที่ 1

พุดจับกลีบสลับ
หอมชววยรวตามลม

พิกุลแกมแซมสุกรม
เหมื่อนกลิ่นนงตองตักใจ²

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 93.

² ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 29.

คำที่ทรงไว้แสดงความหอมของดอกไม้คือ "หอม" ซึ่งแปลว่า กลิ่นดี¹ ส่วนคำขยายนั้นทรงไว้คำว่า "ชวย" ซึ่งเป็นกริยา แปลว่า ลดพัดอ่อน ๆ พัดเรื่อย ๆ² และคำว่า "รวย" แปลว่า แผ่ว น้อย³ ดังนั้น กลิ่นหอมของดอกพุท ดอกพิกุล และดอกสุกัสม จึงเป็นกลิ่นหอมที่ทรงบรรยายว่า ลอยมากับลมอ่อน ๆ เป็นกลิ่นที่ชวนให้ชื่นใจ เพราะเหมือนกลิ่นเนื้อของนาง

ตัวอย่างที่ 2

พิกุลบุณนาคบาน
คิ่งนุชสุศสายสมร

กลิ่นหอมหวานชานขจร
เห็นจะวอนอ่อนพี่ชาย⁴

กลิ่นของดอกไม้ที่หอมหวานนั้นเป็นกลิ่นที่น่าชื่นใจ ทำให้เกิดความชุ่มชื่น ให้รสชวนให้นึกถึงสัมผัสทางลิ้น เพราะหวาน แปลว่า มีรสอร่อย หรือ เพราะ⁵ กลิ่นหอมของพิกุลและบุณนาค จึงเป็นกลิ่นหอมที่มีเสน่ห์ หอมแรง ดังที่กล่าวไว้ว่า "ชานขจร" คือ ฟุ้งไปไกลทีเดียว

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 955.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 327.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 756.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 30.

⁵ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 953.

ตัวอย่างที่ 3

มลิวันพันจิกจวง คอกเป็นพวงรวงเรณู
หอมมานาเอ็นกู ชูชั้นจิตติควนิกา ¹

กลิ่นหอมที่นำเอ็นกูนั้นคือกลิ่นหอมอ่อนจาง อันเป็นกลิ่นหอมที่เกิดจากดอกไม้ เมื่อบานนาน ๆ เขาก็เริ่มร่วง เมื่อเรณูร่วงแล้ว กลิ่นหอมนั้นก็จืดจางหายไป เหลือเพียงกลิ่นอ่อน ๆ แต่กลิ่นนี้ให้ทรงระลึกถึงนางควยความชื่นใจเช่นเคย

ในบทขมกัทรังสรรคำที่เหมาะสมในการอธิบายกริยาอาการของนกนานาชนิดควยที่ทำต่าง ๆ กัน และเหมาะกับบทแต่ละชนิดควย

ตัวอย่างที่ 4

นกแกวแจวแจมเสียง จับไม้เรียงเคียงคู่สอง
 เหมือนพินประคอง รับขวัญน้องทองมือเบา ²

ทรงพรรณนาเสียงร้องของนกที่ไพเราะ คือ นกแกว ว่า "แจวแจมเสียง" เพราะเสียงของนกชนิดนี้ แหลมใส และร้องอยู่บ่อย ๆ นอกจากนั้นยังฝึกหัดให้พูดได้อีกด้วย แต่นกแกวพูดได้เจ้อยแจวโดยไม่รู้ความหมาย คำว่า "แจว ๆ" จึงเป็นคำที่เหมาะสมในการขยายเสียงนกแกวนั้น

ตัวอย่างที่ 5

คูเหวเจ้าจับรวง สนนก้องซอเสียงหวาน
ไพเราะเพราะกังวาน ปานเสียงน้องรองส่งชาย ³

¹ ชนิด อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่องเกิม, หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

เสียงของนกคุเหว่า ไม่แจ่มใสและขยับร่อนอย่างนกแก้ว แต่เสียงของนกคุเหว่าก็หวาน เพราะ และคังก่องมีกังวานไปไกล สมคังคำที่ทรงใช้ขยายเสียงของนกคุเหว่าว่า "หวาน" และ "ไพเราะ เพราะกังวาน" ซึ่งชวนให้ทรงระลึกถึงเสียงของนางที่ร่อนสั่งเสียพระองค์นั่นเอง

ส่วนเหิมเรือนั้น ทรงเลือกใช้คำที่บรรยายการเคลื่อนไหวของกระบวนเรือและของเรือแต่ละลำ โดยไม่ทรงใช้คำซ้ำกันแต่ประการใด

ตัวอย่างที่ 6

เรือครุฑยุคนาคหัว	ลิวลวยมาพาฉนผยอง
พลพายกรายพายทอง	รองโหเหือเือเหมา ¹

กริยา "ลิวลวย" เป็นอาการเคลื่อนที่อย่างรวดเร็ว แต่งคงามให้ความรู้สึกว่ายเรือนั้นไร่น้ำหนัก จึงเคลื่อนที่ไควราวกับลอยมาในอากาศ ทรงใช้ "ลิวลวยมา" เพื่อบรรยายการเคลื่อนที่ของเรือครุฑจับนาค ซึ่งกริยา "ลิวลวย" นั้นเป็นกริยาของพญาครุฑซึ่งเป็นนกบินไปในอากาศ เมื่อทรงนำมาใช้กับเรือก็ให้ภาพเรือที่เคลื่อนที่ไปอย่างเบาหวิว รวดเร็ว มีสง่าเหมือนพญาครุฑนั้นเดียว

ตัวอย่างที่ 7

เรือมาหนามุงน้ำ	แลนเนือฉนำล่ำระหง
เพียงมาอาษาทรง	องคพะพายผายฉนผยอง ²

"แลนเนือฉนำ" เป็นลักษณะการเคลื่อนไหวของเรือมา ในภาพเรือที่แลนอย่างราบรื่น ไม่เรงรอน แต่ไม่ถึงความสง่าของมาพาหนะของพระพรหม.

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ตัวอย่างที่ 8

สุวรรณหงส์ทรงภูหอย
เพียงหงส์องค์พรหมินทร์

งามชกช้อยลอยหลังสินธุ์
ลินลาศเลื่อนเตือนทาชม ¹

"ลอยหลังสินธุ์" เป็นกลุ่มคำที่ทรงใช้ในกาบบรรยายเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์ที่เคลื่อนไหวเนิบนาบ เป็นสง่า ขณะเลื่อนลอยอยู่เหนือน้ำ เป็นกลุ่มคำที่ขยายเรือหงส์ได้ อย่างดี ทำให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวย่นแจ่มชัด

5. ทรงใช้คำกริยาที่แสดงกิริยาเด่นชัด และทรงใช้คำกริยาซ้อน ๆ กัน และช่วยเสริมกันให้ข้อความชัดเจนขึ้น

ในกาพย์เห่เรือ หากทรงใช้คำกริยาเป็นคำไทยโคด ๆ ก็มักเป็นกริยาที่มีความหมายชัดเจน ให้ความรู้สึก และหากทรงนำคำกริยาหลาย ๆ คำมาเรียงซ้อนกัน ก็ยิ่งให้ความชัดเจนกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น

ตัวอย่างที่ 1

เรือครุฑยุคนาคหัว
พลพายกรายพายทอง

ลิวลอมมาพาดันผยอง
รองโหเหโอเฒา ²

"กราย" โดยทั่วไปแปลว่า เดินอย่างมีท่าที่ ³ ให้ภาพการเคลื่อนไหวย่างมีจังหวะสวยงามน่าดู ทรงนำคำว่า "กราย" มาประกอบการพายเรือ จึงให้ภาพฝีพายที่พายเรือควยท่าที่งดงาม เป็นภาพที่น่าดูนัก เหมาะสมที่จะเป็นการพายเรือของฝีพายในกระบวนเสด็จของเจ้านาย

¹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเกม, หน้า 80.

ตัวอย่างที่ 2

ชมดวงพวงนางแย้ม
คิดความยามบังอร

บานแจ่มแย้มเกสร
แย้มโอรุยมิพริ้มพรายงาม¹

"แย้ม" เป็นกริยาที่ทรงใช้บรรยายภาพคอกนางแย้มที่ค่อย ๆ คลี่กลีบออกทีละน้อยๆ เผยให้เห็นเกสรภายใน คอกนางแย้มมีกลีบคอกลักษณะคุ่ม กอดกั้นแน่นคล้ายคอกมะลิซ้อน ยามบานเมกลีบนอกจะบานแล้ว แต่กลีบในยังคงอยู่ไม่บานออกหมด และกลีบนางแย้มนั้น กลีบภายในคอกจะเป็นสีขาวอมชมพู ส่วนคานนอกเป็นสีชมพูเข้มอมน้ำตาล เมื่อทรงใช้คำว่า "แย้ม" กับคอกนางแย้มแล้ว ทรงเทียบกับอาการ "แย้มโอรุ" ของนาง เป็นการเปรียบโดยใช้คำใดเหมาะสม เมื่อนางแย้มโอรุ อันเป็นสีชมพูระเรื่อจะเห็นพื้น คำว่า "แย้ม" จึงเป็นคำที่ทรงใช้ใดเหมาะสมยิ่ง

ตัวอย่างที่ 3

สายหยุดพุกุทธชาค
นิกนองกรองมาลัย

บานเกลื่อนกลาดคานคาไป
วางให้พรางที่นอน²

"กรอง" เป็นกริยา แปลว่า ถัก ทอ³ ในที่นี้กรองมาลัยหมายถึงการร้อยดอกไม้ อย่างประณีต บรรจง เป็นคำที่ให้ความรู้สึกอ่อนหวาน และนุ่มนวลยิ่งกว่าคำอื่นที่มีความหมาย เกี่ยวกันเป็นอันมาก

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่องเคิม, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเคิม, หน้า 22.

ตัวอย่างที่ 4

สุวรรณหงส์ทรงภูหอย
เพียงหงส์ทรงพรมมินทร

งามชคชอยลอยหลังสินธุ
ลินลาศเลื่อนเตื่อนตาชม ¹

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงชมเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์ว่าเคลื่อนมาในน้ำอย่างงดงามราวหงส์ของพระพรหมที่ "ลินลาศเลื่อนเตื่อนตาชม" คำทุกคำที่ทรงใช้ไม่ว่า "ลินลาศ" ซึ่งแผลงมาจาก ลีลาศ กัตติ หรือ "เลื่อน" กัตติ หรือ "เตื่อนตา" กัตติ หรือ "ชม" กัตติ ล้วนเป็นคำกริยาที่มีความหมายชัดเจน และเมื่อนำมารวมกันก็ยิ่งให้ความหมายกว้างขวางชัดเจนยิ่งขึ้น อาการเคลื่อนไหวอย่างนุ่มนวลเป็นจังหวะจะโคนคือ "ลีลาศ" ซึ่งแปลว่าเยื้องกราย เดินนวยนาท ² คำที่เน้นถึงความนุ่มนวลของการเคลื่อนไหวคือคำว่า "เลื่อน" ซึ่งแปลว่า เคลื่อน หรือย้ายจากที่เดิม ³ อาการเคลื่อนไหวอย่างมีท่าทางงามจับตานั่น ทรงใช้ว่า "เตื่อนตาชม" คำทุกคำรวมกันในภาพเรือหงส์ที่งามจับตาชวนให้มองอยู่มิรู้เบื่อ

ตัวอย่างที่ 5

เรือสิงหวิงแผ่นโผน
คูยงสิงห์ล่าพอง

โจนตามคลื่นผืนผ่าพอง
เป็นแถวทองล่องตามกัน ⁴

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 26.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 805.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 816.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 26.

"ว้างแผ่นโผน" กริยาทั้ง 3 นี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้เพื่อแสดงการเคลื่อนไหวของเรือสิ่งๆ หนึ่ง กริยาว้างแผ่นโผนนั้นทำให้สามารถเห็นภาพกิจกรรมอันว่องไวคล่องแคล่วของสัตว์ชนิดนั้น ว้าง แปลว่าแล่นไปอย่างรวดเร็ว¹ แผ่น แปลว่า กระโดด โจนไป² ส่วนโผน แปลว่าทำให้ทั่วโลกลอยไป³ ซึ่งหมายความว่า การเคลื่อนไหวของเรือที่เคลื่อนที่ไปอย่างรวดเร็วนั้น บางขณะจะแล่นไปด้วยความราบรื่น แต่บางขณะจะโลดโจนไปข้างหน้า เมื่อต้องโต้คลื่น จะมีอาการคล้ายกระโดดลอยขึ้นเหนือน้ำแล้วหล่นลงกระแทกผิวน้ำเป็นระยะๆ คำกริยาที่ซ้อนกันนี้จึงให้ความหมายชัดเจนยิ่ง นอกจากเป็นกริยาของเรือแล้ว ยังชวนให้ระลึกถึงการเคลื่อนไหวอย่างมีกำลังและว่องไวของสิ่งอื่นๆ อีกด้วย

ตัวอย่างที่ 6

เห็นฝูงยุงรำพ้อน
สร้อยทองของเยื้องชาย

คิดบังอร รอนรำกราย
เหมือนสายสวาทนาคนวยจร⁴

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงระลึกถึงกริยาของนางที่ "รอนรำกราย" เมื่อได้ทอดพระเนตรนกยุงที่รำแพนหางรำยรำกรายอยู่ ชวนให้เห็นว่าทรงสามารถเพียงใจ จึงทรงเอากิริยารำพ้อนของนกยุงซึ่งคนไทยคุ้นเคยดีและย่อมมีโอกาสได้เห็น มาเปรียบเทียบกับกร

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 834.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 626.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 628.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 31.

ร่ายรำอันคนไทยนิยม เพื่อให้ผู้อ่านวาดภาพการกรีกกรายรำร่ายรำของนาง ซึ่งไม่มีผู้ใดจะสามารถไปมีโอกาสดูเห็นให้กระจ่างขึ้นในมโนคติของแต่ละคน โดยทรงใช้คำกริยา รอน ซึ่งแปลว่า อากาศของสิ่งที่มีลักษณะแบนลอยวนไปมา อากาศกางปีกแผ่ถววนไปวนมา เช่น นกรอน¹ มาประกอบกับคำว่า รำ และกราย เป็นเครื่องมือสร้างภาพนางที่กรีกกรายรำร่ายรำควยที่ทำออรระทวยเหมือนนกรอนอยู่ในอากาศ ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวอันเบาหวิวผสมกับอาการกรีกกรายอย่างไวหาของนกยูงแล้ว จะเห็นว่าทรงใช้คำใดเหมาะสม ใดความหมายกว้างขวางน่าชมยิ่ง

จากลักษณะการใช้คำในบทพระนิพนธ์ประเภทกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ทักลาวมานี้ แสดงให้เห็นแล้วว่า ความไพเราะของบทพระนิพนธ์นี้มีโดยที่การเลือกใช้ คำศัพท์สิ่งที่เขาใจยาก ไซ้ศัพท์บาลี หรือสันสกฤตซึ่งต้องมีการแปลหลายทอดหลายทอด แต่ ชื่นชอบกับการเลือกสรรคำไทยง่าย ๆ ที่สามารถถ่ายทอดสาระที่กว้างขวางใหญ่อานผู้ฟังได้ ครบถ้วน เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรทรงสามารถใช้คำในการถ่ายทอดสิ่งซึ่งทรงต้องการให้ผู้อ่าน ผู้ฟังได้รับทราบควยอย่างฉลาด และนอกจากนี้ ยังทรงแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า คำไทย นั้นหากเลือกใช้ให้ถูกต้อง รู้จักนำมาขยายกันให้เหมาะสมแล้ว ก็จะทำให้ความหมายลึกซึ้ง ให้จินตนาการกระจ่างชัดจับใจได้อย่างมากทีเดียว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493, เรื่องเดิม, หน้า 758.

4.3 สำนวนโวหาร

ตำราอสังการศาสตร์ของวาคุภฏ¹ ได้กล่าวถึงอสังการฝ่ายความหมายไว้ว่า หมายถึงการพรรณนาธรรมชาติหรือสภาพของบุคคลว่างาม หรือโดยการเปรียบเทียบด้วยการใช้โวหารเชิงอุปมาอุปไมย

หม่อมหลวงคุ่ย ชุมสาย ได้เขียนไว้ว่า "สำนวนคือการเลือกใช้ถ้อยคำที่มีประสิทธิภาพตามต้องการ เอามาผูกเป็นประโยคขึ้น ให้เกิดความหมายอันแจ่มแจ้ง ชัดเจน และให้สั้นสะเทือนอารมณ์ เพื่อให้สารที่ผู้ประพันธ์กำหนดไว้ ไปถึงผู้อ่านเพียบพร้อมบริบูรณ์

ส่วน ดร. สิทธา พิณภูวคด ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความคิดและถ้อยคำเอาไว้ว่า

ความคิดของกวีจะแสดงออกมาในรูปของการใช้ถ้อยคำซึ่งบางครั้งก็เป็นคำสามัญ หากแต่มีความหมายพิเศษ... การใช้ถ้อยคำสามัญที่มีความหมายพิเศษนี้... เป็นเทคนิคที่สูง ซึ่งผู้แต่งและผู้อ่านพอใจจะได้พบเห็นในบท ร้อยกรองที่ดี สิ่งนี้เรียกว่าโวหารเปรียบเทียบ หรือกวีโวหาร³

ดังนั้น วรรณกรรมที่ดี นอกจากจะประกอบด้วยการใช้คำที่ดีเด่นทั้งทางเสียงและความหมายของคำแต่ละคำแล้ว วรรณกรรมจะดีเด่นหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับการใช้สำนวนโวหาร

¹ วาคุภฏ เป็นชื่อของกวีผู้แต่งหนังสืออสังการศาสตร์ มีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ 12 แห่งคริสตกาล บิดาชื่อโสม นับถือศาสนาไชน พราหมณ์ ป.ศ. ศาสตร์ได้แปลอสังการศาสตร์เป็นภาษาไทย เมื่อ 2489.

² หม่อมหลวงคุ่ย ชุมสาย, วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 25.

³ สิทธา พิณภูวคด, "คุณค่าของร้อยกรอง", ปากไถฉบับวรรณกรรมวิจารณ์ 5 พฤษภาคม 2518 (พระนคร : โรงพิมพ์ธนาคารกรุงเทพ, 2518) หน้า 76-77.

ของกวีนั้นด้วย สำหรับบทพระนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร นั้น ความดีเด่นในด้านการใช้สำนวนโวหารมีดังนี้

4.3.1 กาพย์ห่อโคลง : กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก

ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรโปรดการใช้คำไทยง่าย ๆ ในการถ่ายทอดความรู้สึก ดังนั้นสำนวนการเปรียบเทียบของพระองค์ก็ การใช้สำนวนของพระองค์ก็ จึงไม่ใคร่ซับซ้อนนัก เป็นสำนวนที่ง่าย แต่ให้ความละเอียดลออจนให้ภาพพจน์ที่ชัดเจนมาก ดังนี้

ทรงใช้สำนวนเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ฤๅรู้คิมหันต์

นำคางวางลมชวย

เนืองลินจันทร์อันหอมรวย

ควยไกลสมรที่นอนเย็น ¹

ทรงใช้สำนวน "ไกลสมรที่นอนเย็น" เป็นการพรรณนาถึงพระทัยของพระองค์เมื่อทอดพระเนตรจากนางมา ที่นอน เป็นที่ที่คนทุกคนยอมรับว่าเป็นที่ที่ให้ความสุขแก่ร่างกาย โดยเฉพาะยามพักผ่อน ความนุ่ม ความอบอุ่นของที่นอนที่รองรับร่างกายทุกส่วนซึ่งได้คร่ำครวมาตลอดวัน เป็นสิ่งที่ทุกผู้หวังว่าจะได้รับ แต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกลับทรงรู้สึกว่ "ที่นอน" ของพระองค์ไม่ใช่ที่ที่จะถวายความสุขแก่พระองค์ได้เลย เพราะเมื่อไกล "สมร" เสียแล้ว "ที่นอน" ก็มีแต่ความเยือกเย็น สำนวน "ที่นอนเย็น" จึงเป็นสำนวนเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นถึงความเปล่าเปลี่ยว อ่างว่างของพระองค์

ตัวอย่างที่ 2

ปีเถาะจำเพาะกระต่าย

เห็นเวลาหาแห่งใด

เคราะห์ที่ร้ายเจ้าหายไป

ใจเรียบผอมเห็นนาง ²

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรพระประวิติและพระนิพนธ์ทร้อยกรอง, เรื่อง เกิม, หน้า 72.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

ทรงใช้สำนวน "ใจเรียมผ่อ" โดยนอกจากจะทรงใช้คำนี้ได้ คือทรงใช้คำว่า "ผ่อ" ซึ่งให้ความรู้สึกตลอดจนเฝ้าพิศ เพราะ ผ่อ แปลว่าเหี่ยวยุบ หรือเหี่ยวแพบ¹ แล้ว "ใจผ่อ" ยังให้ความรู้สึกหดหู่ เศร้า ไม่สบายใจ สิ้นหวังได้ชัดเจน

ตัวอย่างที่ 3

สัสนาเมศอาง	อรไคล
เคราะห์ร้ายนางไกล	โศกสรอย
เรียมเคี้ยวเหี่ยวแคณโค	คู้ทัว
<u>ใจพีเทาทิ้งหอย</u>	ผ่อแล้วอรเอย ²

สำนวน "ใจพีเทาทิ้งหอย" เป็นสำนวนที่ทรงใช้ในการบรรยายความห่อเหี่ยว ความสลดพระทัยไว้ว่า ปีกาะเป็นปีที่ทรงเคราะห์ร้ายนักเพราะต้องทรงพรากจากนาง ต้องเดินทางไปเพียงองค์เดียวทรงเหี่ยวหายนาง ควยพระทัยที่ผ่อเทาแสงทิ้งหอยนั้นแล้ว การเปรียบเทียบที่ทรงใช้เทียบพระทัยที่ห่อเหี่ยว กับแมลงกลางคืนชนิดหนึ่งซึ่งเป็นแมลงตัวเล็ก ๆ มีแสงวาบ ๆ ที่ก้นในยามเคื่อนมืด แมจะมีทิ้งหอยมากมายเพียงใดและแมทิ้งหอยนั้นจะพร้อมใจกันส่องแสง ก็ไม่อาจจืดความมืดให้สิ้นไปได้ พระทัยที่ผ่อนั้นจึงเปรียบได้กับแสงทิ้งหอยที่ริบหรี่เต็มทีเท่านั้น

ตัวอย่างที่ 4

ปี่มะเมียบเสียเมียรัก	<u>พริกน่องจักษุเทียม</u>
กรรมโคไลตันเรียม	หรือปี่มาพานางเหิร ³

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493, เรื่องเติม, หน้า 630.

² ชนิด อยู่โพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวัติและพระนิพนธ์ทรอยกรอง, เรื่องเติม, หน้า 74.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

สำนวน "พี่รักน้อง จักขุเทียม" เป็นสำนวนเปรียบเทียบที่แสดงถึงความเสนหาของพระองค์ที่ทรงมีคอนางวามากมายเพียงใด เพราะดวงตาเป็นสิ่งที่ทุกคนรักและทะนุถนอม นอกจากนั้นดวงตายังมีความขบอบบาง หากตองสูญเสียไปแล้วก็ยากที่จะเรียกกลับคืนหรือทำให้คืนดังเดิม แม้ปัจจุบันจะมีการผ่าตัดเปลี่ยนดวงตาได้แล้วก็ตาม สำนวน รักดังดวงตา หรือ ประคองแก้วตา ก็ยังเป็นสำนวนเปรียบเทียบถึงปริมาณความรักที่ไซ้กันอยู่

ตัวอย่างที่ 5

เพลหาหึ่งทม
รอนเรียบเทียมรอนไฟ

คือเพลิงรุ่มรุ่มกลางใจ
อีกหนามรุ่มรุ่มเสียบทรวง ¹

สำนวนเปรียบเทียบความทุกข์กับไฟที่รุ่มอยู่ในหัวใจนั้น ทรงใช้ว่า "เพลิงรุ่มรุ่มกลางใจ" เป็นสำนวนที่ยังไซ้ไคอยู่เสมอ การที่ทรงนำเอาความทุกข์มาเทียบกับไฟนั้น เป็นการใ้ภาพความรอนรน กระวนกระวาย โดยที่เพลิงนั้นไม่ใช่เพลิงที่ลุกไซ้ชิววง รุนแรง แตกัรอนนาน ใ้ความรู้สึกว่าตองทรงทรนจากไฟแห่งความรักเป็นเวลานานเหลือเกิน

ตัวอย่างที่ 6

นิ้วนางพิพิศเพียน
เล็บแดงแดงมีพรรณ

เล็บขอมเทียนแสงเจิดฉฉฉ
กลมคือปั้นพันเทียนกลฉฉ ²

ทรงเทียบนิ้วที่งามกลมกลฉฉ กับ "เทียนกลฉฉ" ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้จักกันอยู่โดยทั่วไป เป็นที่ยอมรับว่า สำเพียนนั้นนอกจากความเรียวของเพียนแล้ว สิ่งที่เห็นไคชัดอีกประการก็คือ ความกลมกลฉฉและความล้นมือเมื่อสัมผัส ความเรียว ล้นมือนั้น ไคทรงนำมาไซ้เป็นความเปรียบกับนิ้วนางไคอย่างเห็นชัด

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

สำนวนอีกประการหนึ่งที่ทรงใช้อยู่เสมอ คือสำนวนที่ตรงไปตรงมา บอกความจริงใจไม้อ้อมค้อมและไม่ยกยอน แต่สำนวนนี้ก็ให้ความชัดเจนเช่นกัน ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 7

ส่งสารรำรักกัน
รักเมียเสียตัวตาย

ถวนเจ็ดวันอันใจชาย
สายสุคติไม่เห็นเลย ¹

ทรงตรัสด้วยถ้อยคำและสำนวนที่ง่าย ๆ ชัด ๆ แต่ให้ความสะเทือนใจลึกล้ำ ให้เห็นพระทัยรักของพระองค์ว่าจริงจังและมากมายเพียงใด

ตัวอย่างที่ 8

กุกกุกสุดเสน่หา
เศราสรอยหิวโหยหา
โคมเงลาเจ้าฟ้า
ออนฤไทยแลวนอง

ไกลตา
รำรอง
อรเอี่ยม
ไครกลั่นใจตาย ²

ทรงตรัสบอกมาตรง ๆ ว่า "ไครกลั่นใจตาย" เมื่อทรงโหยหานางมานานแล้ว แต่ก็ไม่ทรงพบนาง จนทรงอ่อนพระทัยเสียแล้ว จะทรงกลั่นพระทัยให้สิ้นพระชนม์เสียให้สิ้นเรื่องไป เป็นสำนวนที่แสดงให้เห็นว่า แม่ทัพพระชนมของพระองค์ก็สิ้นความหมายเสียแล้ว

ตัวอย่างที่ 9

ปี่จอรอแรนักร
ครวญนักรักโคมฉา

อกหอกสลักจักจำตาย
พิชายห่างร้างแรมศรี ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ผู้ที่ถูก "หอกสลักอก" ย่อมหมายถึงว่าผู้นั้นต้องตาย ทรงบอกมาตรง ๆ ว่า พระองค์เองเหมือนมีหอกคือความทุกข์ สลักติดพระหทัยอยู่ ดังนั้น แม้ไม่ยาก "ตาย" ก็ต้องทรง "จำตาย" โดยดี เป็นสำนวนที่บังชี้ถึงสภาวะที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงทรงรับไว้อย่างชัดเจนทีเดียว

ตัวอย่างที่ 10

ตนกรายเหมือนนางกราย	เค็นหัวชวยหมายตามค
น้อยนาฏผาดผายสม	<u>พริกเงาเทาตัวเรียม</u> ¹

เป็นสำนวนเรียบง่าย แต่บังถึงความจริงพระทัยของพระองค์ ไม่ทรงใช้สำนวนโลกไฉนรุนแรง แต่ทรงนิยมใช้สำนวนหวาน ๆ เรียบ ๆ เป็นสำนวนแสดงความรักซึ่งปกคิมักนิยมอ้างกันวรั้งชีวิต หรือยิ่งกว่าตัวกู้อีก ผู้อ่านก็จะพลอยซาบซึ้งไปด้วย แต่ขณะเดียวกันก็อดจะถามตัวเองไม่ได้ว่า "จริงหรือ" เพราะมนุษย์นั้นไม่มีใครจะรักใคร่ยิ่งกว่าตัวเองเลย แต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกลับทรงใช้สำนวนที่แสดงถึงความจริงพระทัย เพราะเราสามารถรักผู้อื่นได้เท่ารักตัวเราเอง

โวหารในการชมนาง เป็นโวหารสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควีนักแต่งประกวดประชันกัน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ทรงใช้โวหารประเภทนี้ได้ยอดเยี่ยม การชมนางมี 2 แบบ คือ ทรงดำเนินตามรอยของกวีโบราณแบบหนึ่ง และทรงชมนางตามรสนิยมแปลกใหม่ของพระองค์อีกแบบหนึ่ง

กวีโบราณนิยมชมนางโดยพรรณนาความงามแต่ละส่วนจากศีรษะจรดเท้า โดยพรรณนาเทียบกับสิ่งที่กวีเห็นงาม ส่วนมากเป็นความงามตามคติอินเดีย เช่น ตาเหมือนตากวาง จมูกเหมือนชอกามเทพ คิ้วตองกงเหมือนคันธนู หูเหมือนกลีบบัว ในลักษณะเช่นนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้บาง เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

ตัวอย่างที่ 11

นาสาอาแลเลิศ

คือของามลมนงามประเสริฐเกิดควยบุญ
ลมอมเจ้าเพราเพริศจริง¹

ทรงชมจุมกนางวางามเหมือนชอกาม

ตัวอย่างที่ 12ชมชนงกเกาทัฒท์

ระเบียบเรียบรอยราย

คำเป็นมันกันเจิบปลาย

ชวยชำเลื่องเยื่องยวดงาม²

ค้วงามเหมือนเกาทัฒท์เมื่อขึ้นสายแล้ว คือโค่งงาม

ตัวอย่างที่ 13

พิศกรรณอันถมุล

หุไวใจแมนหมาย

กลีบอบลยลเป็ียบปลายคอยสังโคโคยีนเร็ว³

หุงามเหมือนกลีบบัว

ตัวอย่างที่ 14

พิศพรณกันฐานอง

กลอมเทียบเป็ียบคองหงส์

วิวตกลปลองนวลผจงไมยวียนขึ้นชมงาม⁴

คองามเป็นปลองกลมกลึงเหมือนคองหงส์

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

ส่วนโหวทารทมนางที่เป็นลักษณะของพระองค์เองนั้น ทรงพรรณนาชมโฉมนางอย่าง ถ้วน แม่นางสิ่งทีทวิโบราณละเลยมิได้คำหนึ่งถึง ก็มีไคเว้นที่จะนำมาบรรยายไว้ ทรงชม ขนตาของนางวางงามหลายครั้ง ดังนี้

ตัวอย่างที่ 15

พิศน้องสองเนตรพริ้ม	เพราะคม
ขนเนตรงามสวยสม	สังควย
เมียงมายชายเขยชม	แสนลาง
เป็นโทษหรือเกรงมวย	เชกชรองมองดู ฯ ¹

โคลงบทนี้ทรงชมดวงตาของนาง แต่มิได้ทรงชมวางงามเหมือนตากวางหรือเปรียบเทียบ กับสิ่งใด ดวงตาของนางนั้น "พริ้ม" อยู่ จึงไม่อาจเปรียบวางงามเช่นใด แต่สิ่งที่ ทรงเห็นชัดขณะนางหลับคานั้น ก็คือความงามของขนตา และอาการชมอวยชมมายของนาง จน แม่ความตายหรือโทษทัณฑ์ประการใดก็ไม่อาจทำให้ทรงหวาดเกรงแมแต่คน

ตัวอย่างที่ 16

เห็นข้างถึงอนงา	คิ่งขนตาเจางอนงาม
ครวญไครใจว่าหวาม	เจ้าสาวสวัสดิ์ศีลสารพัตงอน ฯ ²

กาพย์บทนี้ชี้ให้เห็นว่าความงามในสายพระเนตรของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์นั้น เป็น ความงามที่ค่อนข้างจะเผ็ดร้อน แปลกอยู่ไม่น้อย เช่น ขนตาของนางกึ่งอนงาเหมือนงา ข้าง และนางของพระองค์นั้นเป็นสาวที่ "สารพัตงอน" ควย

นอกจากขนตาแล้ว หน้าผากเป็นอวัยวะอีกส่วนหนึ่งที่ทรงพรรณนาไว้โดยที่ทวิโบราณ มิได้คำนึงถึงมาก่อน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

ตัวอย่างที่ 17

พิศงามตามนระลาค
 ราชองค์ดวงพอพิง

สายสุศสวาทผาคผายซึ่ง
 ฤคักลุ่มคุ่มคองแคะ ฯ¹

ความงามของหน้าผากที่เรียบเกลี้ยงและชาวอง เป็นความงามที่กำลังเป็นความงามที่ทันสมัยอยู่ในปัจจุบัน แสดงว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีรสนิยมในความงามที่ทันสมัย ไม่น้อย

นอกจากนั้น การชมโฉมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมักจะทรงพรรณาคความงาม ในลักษณะที่ว่าเป็นความงามที่เกิดจากการเสริมแต่งได้ เช่น ผม นอกจากจะคำสลดแล้วยังมีกลิ่นหอม ซึ่งกลิ่นหอมของผมนี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ดังกาพย์ว่า

ตัวอย่างที่ 18

ชมเฝ้าเจ้าคำชลับ
 ประบาอำสละสลดวย

แสงยับยับกลิ่นหอมรวย
 คือมณีสี่แสงนิล²

นอกจากผมจะหอมแล้ว คว้าที่ว่างามเหมือนคันธนูนั้นก็งามเพราะ "กันเจดึปลาย"³ และ "โอรู" ก็งามเพราะ "ยิมแยม" ดังกาพย์ว่า

ตัวอย่างที่ 19

โอรูงามยามยิมแยม
 ทองแหงแกลงชัคกลาง

คางแสดมแกมเปรี๊ยะปราง
 ทาฉิวเนื้อเยื่อโยนวล⁴

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

ในโหวตชมนางของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่แปลกอีกประการหนึ่งก็คือ ชมจริต
กิริยาของนางซึ่งคอนขางจะ "ยั่วเย้าใจชาย" ดังภาพที่ชมดวงตานางว่า

ตัวอย่างที่ 20

เพราะพริ้มยิ้มตาคม เป็นมันเคลือบ เหลือบแดงาม ¹
เป็นระเบียบเรียบร้อยราย ชายชำเลื่องเปื่องยวลงาม ²

นอกจากโหวตชมนางแล้ว ยังมีโหวตชมเครื่องนุ่งห่มของนางซึ่งแปลกกว่าที่อื่น ๆ
คือนอกจากจะทรงพรรณาสีเครื่องนุ่งห่มที่สคดีไส เช่น แดง ชมพู เหลือง แล้วยังทรงพรรณา
ถึงสีขนลูกห่าน สีบัวโรย สีคราม สีมะม่วงอ่อน สีควันไฟ สีเมฆ สีขาว แมแต่ยาลูกไม้ขาว
ดังนี้

ตัวอย่างที่ 21

เห็นห่านในชลธิ ถวิลผ้าสีลูกห่านสาย
สมรพิศพิศชลิบพราย ทองช่องใหม่ในริ้วเรื่อง ³

ตัวอย่างที่ 22

บัวบานในคังคา นิกผ้าสีบัวโรยบาง
นวลล่องอองชลิบนาง นองเราหมลอยชายงาม ⁴

ตัวอย่างที่ 23

ตนครามพิศคิณ่า สีฟ้าออนนอร์เคยทรง

- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.
- 2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
- 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.
- 4 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เรียมคิตคิตชลิบวง

เวียนรอบหนาอากรุยทอง 1

ตัวอย่างที่ 24

มะม่วงไฟโรโบออนมี
ชลิบอาตาคักแทน

คิตผาสีม่วงออนแทน
หนาทอทองกรองชายทรง 2

ตัวอย่างที่ 25

เรียมเห็นดวงอ็คคี
ชาวเหลื่องทมอรชร

ถวิลผาสีควันเพลิงสมร
เห็นรักรอนอย่างโฉบชาย 3

ตัวอย่างที่ 26

เห็นเมฆเบื่องบนฟ้า
ชลิบทองของขงบาง

เรียมคิตผาโกทรานาง
เจ้าสับชชายกรีกกรายงาม 4

ตัวอย่างที่ 27

บัวขาวคิตผาขาว
เจ้าหนการพิธิ

งามเลิศล้ำสำนาคี
หนาเจ็ดชั้นคั่นทองรวย 5

ตัวอย่างที่ 28

ผิงร้างพินปกป้อง

ผาขาวกรองลายคองงาม

-
- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.
 - 2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
 - 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.
 - 4 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
 - 5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

ขอมหมเขาราม

หน้าเจียรบาดประหลาทตา ¹

สี่เครื่องนุ่งหมของนางที่ทรงพรรณนา นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าทรงมีความละเอียด
ละอในการพรรณนาแล้ว รสนิยมของพระองค์ในเรื่องสี่ยังเห็นชัดเจนอีกว่า ทรงโปรดสี่ที่
เป็นตา ไมญุคณาค เป็นสี่ขิมแถมี่เสหน่ ไมวาสี่เหลือบคำสลบเหลือบของสี่ลูกทาน สี่กลีบบัว
โรยซึ่งออกชมพอมม่วง สี่ฟ้าคราม สี่เขียวของลูกมะม่วงออน สี่เทาของควนไฟ สี่เมฆ สี่ขาว
ของบัวขาว หรือแม่แต่สี่นาลูกไมขาว ล้วนเป็นสี่ที่เมื่อทรงใช้สำนวนพรรณนาแล้วให้ความรู้สึก
และอารมณ์ละเอียดละไม เช่น ฉาสะไบสี่ควนไฟนั้นคงเป็นสี่เทาอมขาวจาง ๆ ให้ความรู้
สึกว่าฉาสะไบคงบางเบาพริ้วเหมือนควนไฟด้วย

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

เนื้อหาของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง เป็นการพรรณนาชมธรรมชาติและ
ชมกระบวนเสด็จพยุหยาตราทางสถลมารค ภาษาที่ทรงใช้จึงเป็นภาษาที่เรียบ เข้าใจง่าย
ทรงใช้โวหารเปรียบเทียบที่ชวนให้อ่านเข้าใจได้ไม่ยากนัก คือทรงเทียบว่าสิ่งหนึ่ง คือ งาม
หรือ มีลักษณะ เช่นใด โดยทรงเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งรู้จักกันอยู่โดยทั่วไป ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 1

แคล้อยชอยเข็มชา

ตนกาลานาคอกบาน

จิวจับพลับพลึงปาน

นิ้วมือเรียบเปรียบเทียนกลึง ²

เป็นการเปรียบเทียบเชิงใจจินตนาการแต่ไม่ลึกซึ้งนัก คือ นิ้วมือ มักเปรียบกับ
ความกลมกลึงของลำเทียน และความงามของนิ้วนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนำไปใช้เปรียบ
กับ จิว และพลับพลึง

¹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ตัวอย่างที่ 2

นกหวาหนางามลาย
เทียบกันถิ่นลำเนา

คือคารารายพรายเพริศเพรา
พาคูเคลาเฝ้าชมกัน ¹

ทรงเปรียบเทียบความงามของนกหวาว่า ชนของนกหวามีลายสวยเหมือนคาว
เรียงรายอยู่

ชมรมไม้ไทรไทร
เรี่ยเฉื่อยสำเนียงเพียง

เรไรไพรแว่วแจ้วเสียง
บีรีเสนาะเพราะเพลงเครง ²

ทรงเปรียบเทียบเสียงเรไรซึ่งเป็นเสียงของแมลงชนิดหนึ่งกับเสียงบี โดยทรงใช้
คำเปรียบเทียบว่า "เพียง" และทรงให้คำอธิบายว่า เสียงเรไรนั้นเป็นเสียงที่ทรงไค้ยินแว่วมา
แต่ไกล แต่เป็นเสียงแหลมใส และดัง เหมือนเสียงบีซึ่งแหลมดังกังวาน

ตัวอย่างที่ 3

ไถฟานากำหลา
หัวแดงแฉงเคี้ยวแนม
ปีกหางตางสีแกม
ตัวตางอย่างคนแกลง

หากแหลม
เนื่องแซง
ลายลวด
แตงแตมซิคเขียน ³

คำว่า แกลง มีความหมายถึงความตั้งใจ จงใจ ดังคำแปลว่า ตั้งใจ จงใจ เช่น
แกลงประกาศแกสงฆ (ม. คำหลวง วนูปเวสัน) ⁴ คนแกลงในที่นี้หมายถึงเจ้าฟ้าธรรม-
ธิเบศร ทรงเห็นว่าไถฟานนั้นงามควบลวดลายราวกับมีผู้จงใจวาดแต้มลายให้ทีเดียว คือ

-
- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 123
 - 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.
 - 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.
 - 4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

เปรียบลายที่มีเองของไถ่ฟ้า กับลายที่คนจงใจประคิษฐ์ขึ้นอย่างงดงาม

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังทรงใจสำนวนที่ให้ความหมายลึกซึ้ง แต่ไม่ใจสำนวนเปรียบเทียบอยุ่ข้างคังนี้

ตัวอย่างที่ 4

เฟริศเพราเหล่าฝายหาม	งามนั้ก
รูปงามตามแลดั้กษณ	<u>ลูปทอง</u>
ณมมวรวรยไรอรรรค	ซาเยศ
มานปีกนกลปกปอง	หอยหมคคูลุมเคิร ¹

ทรงใจสำนวนนี้คือ "ลูปทอง" ในความหมายที่ลึกซึ้ง ปกติคนเราเมื่อเจ็บปวดในทองจะไม่เพียงใจมือลูปทอง แต่คงต้องทำกิริยารุนแรงกว่านั้น คนเราจะลูปทองก็ต่อเมื่อรู้สึกหิว เกิดความปั่นป่วนขึ้นในทอง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใจพระหัตถ์ลูปทองเมื่อทรงทอดพระเนตรนางงาม ให้ความรู้สึกว่เมื่อทอดพระเนตรเห็นนางแล้วทำไห้ทรง "หิว" โดยทรงละไว้ไห้เขาใจเองว่ทรง "หิว" อะไร ขอความหรือสำนวนที่แสดงว่ "ทอง" มีความหมายที่กว้างขวางที่เค็ยวของกวีโบราณ ไคแกจากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีว่ "ในปากปคมีกระคิงอันหนึ่งแขวนไว้เห็น ไพรฟ้าหนาปก กลางบ้านกลางเมือง มีถอยมีความเจ็บทองของใจ...."² คำว่ "เจ็บทอง" หมายถึงมีความทุกข์ ไคไคหมายถึงเจ็บในทองจริง ๆ

นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่อง นีราศึศา หรือ ราชพิลาปคำฉันท ก็มีสำนวนเกี่ยวกับความเค็ยครอน ไม่สมบายใจ โดยใจเป็นสำนวนที่เกี่ยวกั้ทองคังนี้

¹ เรื่องเค็ยวกัน, หน้า 108.

² เปล็อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีสำหรับนักคึกษา (พระนคระ: ไทยวัฒนาพานิช), หน้า 29.

เรียนมล้มพระกาย
รำเคื่องไกลลีน
อึกรอนในพระนาถึ¹

ชลดจกษูลำเค็ญ
ถุทำไครเห็น

สมเค็จราเมศ คริ่นสตับสารเหตุ โดยวังนบั๊กนี้ เอาพระกรวาง
พระวรนาถึ ชลดเนตรไหลรี² คือชารชลธา

จากข้อความแรก "อึกรอนในพระนาถึ" เป็นข้อความที่แสดงความรัก ความ
เคื่องรอนพระทัยซึ่งเกิดเพราะความรัก เพราะการพลัดพรากจากคนที่รัก ส่วน "เอาพระ
กรวาง พระวรนาถึ" เป็นอาการที่แสดงออกถึงความโศกเศร้าของพระราม ตรงกับทำ
นาฏศิลป์ คือจะไข่มอทั้งสองซัดกันหลวม ๆ อยู่บริเวณท้อง ใต้เอว

แม่สำนวน "ลุ่มทอง" ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศระจะไม่เหมือนกวีท่านอื่น ๆ แต่ก็น่า
สังเกตว่าเท่าที่ยกตัวอย่างมาอาจนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเศร้า ความทุกข์ แต่สำนวนนี้
ทรงใช้เมื่อทรงทอดพระเนตรหญิงงาม และมีใครทรงแจ้งใจให้ชัดเจนว่ามีอุปสรรคใดที่ทำให้เกิด
ความทุกข์หรือความเศร้า อาการ "ลุ่มทอง" ดังที่กล่าวแล้วอาจเป็นสัญลักษณ์ หรือ
สัญลักษณ์หรือภาพทรง "หิว" อาจแปลว่าทรงรักนาง และทรงต้องการนางก็ได้

ตัวอย่างที่ 5

งูเหลือมบนค้ำไม้ ใบสลอน
คางซบแนบแอนอน ชอนเรณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ นีราศมิตา, เอกสารประกอบการเรียนนิสิตารรณคดีเปรียบเทียบของนิติต
ปริญาโท คณะอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 8.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

แถกาคางวานร
งุขบถนัคคักเนน

ลัมราง
คอกยกลำกลืนกิน 1

"ลัมราง" หมายถึงลัมตัวนั้นเอง เป็นกิริยาของ กา แถ และ คาง ซึ่งเมื่อ ลัมตัวเข้าไปใกล้งูเหลือม ก็จะถูกกิน

กาพยหอกโคลงประพาสธารทองแดง ไม่สู้ทรงใจสำนวนหรือโวหารเปรียบเทียบ มากเท่าที่ทรงใจในกาพยหอกโคลงประพาสธารโศก แต่สำนวนเปรียบเทียบที่ทรงใจ ยัง แสดงถึงพระปรีชาสามารถในการทรงคำประพันธ์ได้อย่างดี

4.3.2 กาพยเหเรือ

เป็นบทพระนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใจสำนวนและโวหาร เปรียบเทียบอย่างไพเราะ ชวนให้เป็นที่ติติงใจของผู้อ่านตลอดมา และทรงใจโวหารเปรียบเทียบ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

เรือหงส์ทรงภูหอย	งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
<u>เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์</u>	ลินลนาคเลื่อนเคื่อนคาชม 2

เป็นการเปรียบเทียบเรือหงส์กับหงส์พาหนะของพระพรหม เทียบการเคลื่อน ไหวอย่างงามสง่าของเรือหงส์กับการเคลื่อนไหวของหงส์ และช่วยสร้างมโนภาพด้วย

ทรงกลาดถึงเรือมาวา

ตัวอย่างที่ 2

เรือมาหนามุงน้ำ	แล่นเฉื่อยฉ่ำล่ำระหง

1 ธนิต อัญโพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประวัติและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 140.

2 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เพียงมาอาชาทรง

องค์พระพายผายผันของ ¹

ทรงเทียบเรือกับมาพาหนะของพระพาย ทำให้เห็นภาพความรวดเร็วคึกคะนอง
ภาคภูมิ เทียบได้กับมาซึ่งเป็นพาหนะของพระพายเช่นกัน

เมื่อทอดพระเนตรเห็นสิ่งหนึ่ง ก็ทำให้ทรงระลึกถึงอีกสิ่งหนึ่ง เช่น เมื่อทอดพระ-
เนตรเห็นปลาหางไก่ ชื่อปลาหางไก่เป็นชนวนให้ทรง "คิดอนงค์องค์เอวอร์ ฌมประบำ
อาเอี่ยมไร" ²

เมื่อทอดพระเนตรปลาแมลงภูวากลอลเคลียดกันมากก็ทรง "คิดความยามเมื่อสม
สนิทเคลาเจ้าเอวบาง" ³

เมื่อทอดพระเนตรปลาหัวเกศ ชื่อปลา ชนวนให้ทรงระลึกถึงนางขณะหวิมแต่งตัว
คือ ทรง "คิดสุตาอ่าอังกนาง" ⁴

เมื่อทรงไต่กลิ่นหอมของดอกมะลิวัลย์ ก็ "ชวนชื่นจิตจิตวานิดา" ⁵ กลิ่นดอกรำเพยที่
หอมรวรินมานั้นก็ทำให้ทรง "คิดพิเคยเซยกกลิ่นปราง" ⁶ เป็นต้น

คำว่า "เหมือน" นี้เป็นอีกคำหนึ่งซึ่งทรงใช้ในโวหารเปรียบเทียบที่ช่วยให้เกิด
มโนภาพชัดเจน กระจางแกดูอ่านได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นการเทียบสิ่งที่เห็นได้ควยตา
อยู่แล้ว เช่น

- 1 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
- 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.
- 3 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
- 4 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
- 5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.
- 6 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ทรงเปรียบเทียบเรือที่มีโชนเป็นรูปหน้าอินทรี โดยทรงกล่าวว่า "มีปีกเหมือน
เลื่อนลอยโพยม" ¹ ให้ภาพเรือที่แล่นมาในน้ำเปรียบกับนกอินทรีที่มีปีกบินมาในอากาศ

ทรงเห็นปลาสร้อย ทำให้ทรงระลึกว่าชื่อปลานั้น "เหมือนสร้อยทรงทรมวย
ไม่เห็นเจ้าเสARAMวย" ²

คาปลาเล็กก็เช่นกัน ทั้งคำและทั้งคม "เหมือนตาสุกาควง คุแหลมล้ำชำเพราะ
คม" ³ ส่วนดอกประยงคัทหอยเป็นพวงนั้น "เหมือนอุษะนวลละออง เจ้าชวนไวให้
เรียมชม" ⁴

และเมื่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงทอดพระเนตรเห็นดอกสายหยุดและดอกพุทธรักษา-
ก็ทรง "นึกนงกรองมาลัย วางให้พี่ช่างที่นอน" ⁵

เมื่อทรงไคกลืนอันหอมอบอวลของดอกลำควน ก็ทรง "นึกถวิลกลิ่นบุหงา
รำไปเจ้าเสารำถึงนาง" ⁶

ทรงเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งมีคุณค่าเท่าอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งคงามเหมือนกัน เช่น
ความรักของพระองค์มีต่อนางนั้น "เรียมรักเจ้าเท่าดวงใจ" ⁷ รูปงามของนางนั้น "ส่งสี
เจ้าเท่าสีจันทร์" ⁸

1 เรื่องเดียวกัน หน้า 27.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

3 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

8 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ในความเปรียบข้อแรก ดวงใจยอมเป็นสิ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าจะรักใคร
 เทาดวงใจแล้ว แสดงว่าเป็นที่สุดของความรักแล้ว ส่วนดวงจันทร์นั้นให้แสงนวลเย็นตาแก่
 ผู้พบเห็น นางผู้มีผิวของคุงแสงจันทร์จึงเป็นผู้มีผิวงามที่สุด เป็นคำเปรียบเทียบที่ดูจริงใจ
 ที่สุด

ความเปรียบเทียบอีกแบบหนึ่งนั้น ยกคุณค่าของนางสูงกว่าสิ่งอื่น ๆ โดยใช้คำ
 "ไม่เทียมทัน" เช่น "หาไหนไม่เทียมทัน ขวัญเนตรพื่อนน่ารัก" ¹

คือไม่มีใครงามเทานางของพระองค์ และ "ทองถ้อยไม่เท่าเทียม" ² เป็น
 ส่วนนัยกย่องให้เกียรติ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในความรักที่ทรงมีต่อนาง

ส่วนสำนวนที่ไม่ใช่ความเปรียบนั้น ทรงใช้คำง่าย ๆ หลาย ๆ คำ นำมาซ้อนกัน
 แล้วให้ความหมายลึกซึ้ง

ทรงกล่าวถึงเรือสมรรถไชย ว่า

ตัวอย่างที่ 3

สมรรถไชยไกรกามแก้ว	แสงแวววิบจับสาคร
เรียบเรียงเคียงคูจร	ดั่งรอนฟามาแดนดิน ³

เรือสมรรถไชยมิได้ทำกริยารอนฟาจริง ๆ แต่เป็นการกล่าวเทียบกริยาที่เลื่อนลอย
 นำมาอย่างสง่า ราวกับ เหมือนนกที่รอนอย่างสวยงาม คุเลื่อนลอยมา ให้ความรู้สึกถึง
 ความเบาหวิวของการลอยอยู่ในอากาศซึ่งให้ภาพชัดเจนมาก

1 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

ทรงใช้โวหาร "ปลงสวาท" ในกาพย์ท้าว

ตัวอย่างที่ 4

เวียงรัตนชัยปรากฏ
กอดเกอเนอวลง

พลางคลึงเกล้าเตาบุษบง
ปลงสวาทสมเสพย์สมร ¹

ทรงใช้โวหารนี้ในความหมายว่า เป็นการถ่ายทอดความรักวางลงในาง ให้
ความรู้สึกถึงความรักซึ่งของพระองค์ตอนนางผู้เป็นที่รัก

ตัวอย่างที่ 5

อกเอยเคยสังวาส
พับเคื่อนเลื่อนปีจร

กรรมบาราศคคาลคคาสมร
หอนเห็นแล้วแกวตาเรียม ²

"แกวตาเรียม" เป็นสำนวนที่ทรงใช้ในความหมายถึงนางผู้เป็นที่รักผู้มีค่าจุกแกวตา
ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ เพราะการได้เห็นสิ่งต่าง ๆ จะช่วยให้ตัดสินใจได้ถูกต้อง แกว
ตาจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนทนุถนอม นางผู้เป็น "แกวตาเรียม" จึงมีค่าควรแก่การทนุถนอมด้วย

ตัวอย่างที่ 6

พุ่มพวงดวงคอกฟ้า
โถมงามทรามเสงี่ยม

ในไต่หล้าหาไหนเทียม
เรียมรักเจ้าเทาดวงใจ ³

"คอกฟ้า" เป็นสำนวนแสดงความรักใคร่ยกย่อง เพราะคอกฟ้าเป็นเพียงดอกไม้
สมมุติ แม่ดอกไม้บางชนิดในโลกนี้ถึงคงามยิ่งแล้ว ถ้าเป็นดอกไม้บนฟ้าหรือบนสวรรค์จะงาม
และมีค่าสูงเพียงใด ผู้เป็นที่รักของพระองค์จึงเป็นผู้มีค่ายิ่ง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

3 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ตัวอย่างที่ 7

เอวออนซอนองค์
หาไหนไม่เทียมทัน

โถมองค์ทรงสาวสวรรค์
ขวัญเนตรพินนารัก¹

"ขวัญเนตร" เป็นโวหารที่ทรงใจเรียกนางผู้เป็นที่รัก "ขวัญเนตร" แปลว่า มิ่งขวัญตา สิ่งที่เห็นเป็นที่เจริญตา² แสดงถึงความรักใคร่ให้เกิดจินตนาการของพระองค์อยู่เสมอ

ตัวอย่างที่ 8

ไคนองทองนพมาศ
รวมเรือนเพื่อนพิงเขนย

มาสังวาสพาคสมเขย
เคยวิงวอนอ่อนหวานคำ³

โวหาร "ทองนพมาศ" ทรงใจเรียกนางผู้เป็นที่รัก นพมาศ หมายถึงทองเนื้อเก้า ซึ่งถือว่าเป็นทองแท้ ทองบริสุทธิ์ นางผู้เป็นประคองทองนพมาศจึงหมายถึงว่านางนั้นมีค่ายิ่งสำหรับพระองค์ เป็นทองที่มีค่าสูงที่สุด ส่วน "นงทองนพมาศ" จึงเป็นส่วนที่แสดงความรักใคร่ของพระองค์ต่อนาง

"เพื่อนพิงเขนย" เป็นส่วนที่ทรงใจเรียกนางผู้เป็นที่รัก เขนย แปลว่าหมอนหนุน ผู้ที่จะพิงเขนยเดียวกันต้องมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งแนบแน่น จึงเป็นส่วนแสดงความสนิทสนมและเหมาะที่จะใจเรียกผู้เป็นที่รักซึ่งมีความใกล้ชิดที่สุดเท่านั้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

2 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, เรื่องเดิม, หน้า 186.

3 ชนิต อัญโพธิ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศพระประวิติและพระนิพนธ์บทรอยกรอง, เรื่องเดิม, หน้า 43.

ตัวอย่างที่ 9

ฝนตกฝนหากตก
ลมพัดรับขวัญบน

แกวกับอกอย่าโกรธฝน
แกวโกลมมานานอนเนา ¹

"แกวกับอก" เป็นสำนวนที่ทรงเรียกนางผู้เป็นที่รัก ลักษณะไสของแกวหรือเพชรพลอย เมื่อทรงนำมาเทียบกับความงามของนางแล้ว จะให้ความรู้สึกวามางนั้น บริสุทธิ์ สะอาด ขอบบาง และมีราคา แกวที่จะเก็บรักษาไว้นั้นบอกยิ่งต้องมีค่ากว่าแกวอื่น ๆ สำนวนนี้จึงให้ความรู้สึกวามางเป็นผู้มีค่า ควรแก่การเก็บรักษาไว้อย่างดี แสดงวามางนั้นต้องงามและมีค่ามากเพียงใด

"แกวโกลม" เป็นสำนวนที่ทรงใช้เรียกนางผู้เป็นที่รัก แกวโกลม หมายถึง ดอกบัวที่มีค่าดังแกวมณี ปกติ ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่ใ้บูชาพระ เป็นที่นิยมมาแต่โบราณว่ามีทั้งความงามและมีคุณค่าเหนือดอกไม้ชนิดอื่น เมื่อทรงใช้เรียกนาง จึงหมายความว่า นางที่รักนั้นมีค่าเลิศทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัตินั้นเอง บริสุทธิ์ดุจบัวที่ใ้บูชาพระนั่นเอง

พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดังใดพิจารณาแล้วว่า เค้นทั้งคานลักษณะสัมผัสและการเลือกสรรคำซึ่งกลายเป็นแบบฉบับใ้ทวิสมัยหลังถือเป็นตัวอย่างต่อมา เช่น กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ก็มีสัมผัสเค้นปรากฏในที่สำคัญ ๆ มีใ้ช่นอย แมจะเ้ไม่ครบถ้วนตามกำหนดสัมผัสเค้นของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ตาม เช่น

ตัวอย่างที่ 10

ย่าใหญ่ใ้สสารพัด
รสดีค้วยนำปลา

วางจานจัดหลายเหลือตา
ยี่ปุ่นล้าย่ายวนใจ ²

¹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

² "กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน", ประชุมกาพย์เห่เรือ (พระนคร : องค์การคาศุุุสภา, 2516), หน้า 19.

ตัวอย่างที่ 11

เขาหุงปรุงอย่างเทศ
ใครหุงปรุงไม่เป็น

รสพิเศษใส่ลูกเอ็น
เขนเชิงมิตรประคิษฐ์ท่า¹

ในตัวอย่างแรก สัมผัสสระเคนมี่ในวรรคแรกบาทเอก คือ ใหญ่ สัมผัสกับ ใส และวรรคหลังบาทโท คือ ล้ำ สัมผัสกับ ย้ำ ส่วนตัวอย่างที่ 2 ในวรรคแรกบาทเอก และบาทโท มีสัมผัสเคนมี่กลางวรรค คือ หุง กับ ปรุง และระหว่างคำท้ายวรรคหน้า กับ คำต้นวรรคหลัง คือ เป็น สัมผัสกับ เขน ซึ่งประการหลังนี้เป็นลักษณะเคนมี่ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

ในบทพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานนี้ สัมผัสเคนมี่ส่วนใหญ่จะปรากฏในวรรคหลังบาทโท เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ลักษณะเคนมี่ทางสัมผัสเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นที่กล่าวขวัญติศปากคนไทยจนทุกวันนี้

ส่วนการเลือกสรรคำ สำนวนโวหารนั้น ทรงเลือกใช้คำที่เป็นภาษาพื้น ๆ แต่ไพเราะทั้งเสียงและความหมาย ถ้าจะเปรียบการที่ทรงพระนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือกับการร้อยกรองคอกไม้ การที่ทรงใช้ภาษาขงายที่รู้โดยทั่วไปก็เหมือนทรงใช้คอกไม้ที่มีอยู่โดยทั่วไปร้อยกรองเข้าด้วยกัน อาศัยฝีมือของช่างชั้นเอกจึงทำให้โคมาลัยที่งดงามฉฉินใดช่างที่ไร้ฝีมือแม้จะใช้คอกไม้มีราคาสูงเพียงใด ก็ไม่อาจร้อยกรองมาลัยที่งดงามได้ ฉฉินนั้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.